

**Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Psihologie și Științe ale
Educației**

Departamentul de Psihologie

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**IMPLICAȚII ALE VINOVĂȚIEI ÎN MANIFESTAREA COMPORTAMENTELOR
MORALE ȘI INDIVIDUALISTE**

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. UNIV. DR. MIRCEA MICLEA

STUDENT DOCTORAND:

OANA LUIZA REBEGA

Cluj-Napoca

2013

Cuprins

Introducere	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul 1 – Cadrul teoretic	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.1. Definirea conceptelor de moralitate, dezvoltare morală și dezvoltare a moralității	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Marcaj în document nedefinit.	
1.2. Componentele dezvoltării morale.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.1. Judecățile morale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.2. Comportamentele morale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.3. Emoțiile morale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.4. Clasificări ale emoțiilor morale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.5. Emoțiile morale care țin de conștiința de sine.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.6. Vinovăția	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.7. Diferențierea rușinii de vinovăție	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.8. Diferențierea vinovăției de regret.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.9. Aversiunea față de vinovăție	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.10. Relațiile dintre vinovăție și empatie	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.3. Concluzii și direcții în cercetarea prezentă.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul 2 Inducerea vinovăției: O analiză a literaturii de specialitate	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
document nedefinit.	
2.1. Introducere	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.2. Metodă	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.3. Rezultate și discuții	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.4. Concluzii	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5. Studiul Pilot	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.1. Introducere	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.2. Obiective și ipoteze.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.3. Metodă	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.3.1. Designul studiului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.3.2. Participanți	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.3.3. Instrumente	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.3.4. Procedură	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.3.5. Analiza datelor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.4. Rezultate și discuții	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.5. Concluzii.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

Capitolul 3 Investigarea particularităților vinovăției în rândul adulților emergenți..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.

- 3.1. Introducere..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 3.2. Obiective și ipoteze..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 3.3. Metodă ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 3.3.1. Designul studiului..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 3.3.2. Participanți..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 3.3.3. Instrumente ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 3.3.4. Procedură ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 3.3.4. Analiza datelor ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 3.4. Rezultate..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 3.5. Discuții ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 3.6. Concluzii ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.

Capitolul 4 Impactul vinovăției, al empatiei și al reparației asupra comportamentului moral în perioada adolescenței..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.

4.1. Influența vinovăției asupra comportamentului moral (Studiul 2a) ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.

- 4.1.1. Introducere..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 4.1.2. Obiective și ipoteze ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 4.1.3. Metodă..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 4.1.3.1. Designul studiului..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 4.1.3.2. Participanți..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 4.1.3.3. Instrumente..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 4.1.3.4. Procedură..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 4.1.3.5. Analiza a datelor..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 4.1.4. Rezultate..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 4.1.5. Discuții ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 4.1.6. Concluzii ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.

4.2. Influența reacției empatică a victimei asupra comportamentului moral (Studiul 2b) ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.

- 4.2.1. Introducere..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 4.2.2. Obiective și Ipoteze ..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
- 4.2.3. Metodă..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.
  - 4.2.3.1. Designul studiului..... Eroare! Marcaj în document nedefinit.

4.2.3.2. Participanți.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.2.3.3. Instrumente.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.2.3.4. Procedură.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.2.3.5. Analiza datelor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.2.4. Rezultate.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.2.5. Discuții	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.2.6. Concluzii	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3. Influența reparației prejudiciului asupra comportamentelor morale și individualiste (Studiul 3).....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.1. Introducere.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.2. Obiective și ipoteze	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.3. Metodă.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.3.1. Designul studiului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.3.2. Participați.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.3.3. Instrumente	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.3.4. Procedură.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.3.5. Analiza datelor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.4. Rezultate.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.5. Discuții	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.6. Concluzii	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul 5 Considerații finale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.1. Prezentarea sumară a rezultatelor studiilor derulate.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2. Limite și direcții viitoare de cercetare	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.3. Contribuțiile tezei	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Bibliografie.....	42
Anexe	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

Cuvinte cheie: vinovăție, empatie, emoții morale, comportamente morale, comportamente individualiste, dezvoltare morală

Introducere

Dezvoltarea moralității este unul dintre acele domenii care a stârnit interes încă din antichitate. În psihologie, primii cercetători care au investigat dezvoltarea morală au fost Jean Piaget (1965) și Lawrence Kohlberg (1969). În ultimii 15 ani, numărul studiilor care vizează moralitatea a fost în continuă creștere, investigarea antecedentelor comportamentelor morale și analiza implicării emoțiilor morale în luarea deciziilor morale fiind unele dintre principalele teme cercetate.

Prezenta lucrare se focalizează asupra studierii funcției motivaționale a vinovăției, analizei influenței vinovăției asupra manifestării comportamentelor morale și individualiste, precum și asupra investigării implicațiilor pe care le are manifestarea empatiei asupra aceluiași tipuri de comportamente.

Prima etapă a demersului investigativ pornește de la optarea pentru definiții (ale moralității, dezvoltării morale și dezvoltării moralității) și de la diferențierea componentelor și a sub-componentelor domeniului dezvoltării morale.

A doua etapă a procesului de investigație include: (1). justificarea deciziei de a studia emoțiile morale care țin de conștiința de sine; (2). alegerea vinovăției dintre toate emoțiile morale care țin de conștiința de sine, pentru a o studia îndeaproape; (3). diferențierea vinovăției de celelalte emoții morale; (4). descrierea aversiunii față de vinovăție, și (5). descrierea empatiei în relație cu vinovăția.

Cea de-a treia etapă a demersului investigativ include o analiză a literaturii de specialitate, realizată cu scopul de a identifica metoda potrivită pentru a induce în mod experimental vinovăția (Christensen & Gomila, 2012; Rebegea, Apostol, Benga, & Miclea, 2013). Acest demers investigativ a presupus ulterior realizarea unui studiu pilot, în care au fost indusă vinovăția, precum și frica de a fi evaluat negativ.

În cadrul celei de-a patra etape, a fost realizată o serie de experimente, cu scopul de a investiga în detaliu funcția motivațională a vinovăției. Premisa acestor studii experimentale este dată de controversele din literatura de specialitate privind funcția motivațională a vinovăției (De Hooge, 2012; De Hooge, Nelissen, Breugelmans, & Zeelenberg, 2011).

În cadrul acestor experimente, au fost studiate următoarele:

(1). impactul vinovăției vs. impactul emoțiilor vicariante asupra comportamentelor morale (studiul 1);

(2). funcția motivațională a vinovăției și a consecințelor sale într-un grup de adolescenți (studiul 2a);

(3). funcția motivațională a vinovăției urmată de reacția empatică a victimei versus funcția motivațională a vinovăției urmată de reacția pasivă a victimei (studiul 2b), și

(4). influența reparației (și a identității celui care repară prejudiciul) asupra comportamentelor morale sau individualiste manifestate de agentul moral care simte vinovăție (studiul 3).

În urma acestei investigații, am obținut rezultate importante care facilitează o mai bună înțelegere a vinovăției și a funcției sale motivaționale (Capitolul 5).

Capitolul 1 – Cadrul teoretic

1.1. Definirea conceptelor de moralitate, dezvoltare morală și dezvoltare a moralității

Dezvoltarea moralității aduce în lumină procesul în cadrul căruia moralitatea emerge și se schimbă în funcție de contextul socio-cultural și de cel economic, dar și în funcție de stadiul de dezvoltare al individului sau al grupului. Acest tip de dezvoltare este strâns legat de

înțelegerea conceptelor de bine ale celorlalți indivizi, de corectitudine și de echitate (Nucci & Gingo, 2008; Nucci & Turiel, 2009). În schimb, dezvoltarea morală reflectă stadiul de dezvoltare al indivizilor și integrează caracteristicile care țin de dezvoltarea cognitivă, emoțională sau socială. Moralitatea se referă la modalitatea în care un individ ar trebui să se comporte într-un anumit grup, într-o anumită situație sau este considerată drept acea instanță care îl ajută pe individ să facă diferența dintre bine și rău (Moll, Zahn, de Oliveira-Souza, Krueger, & Grafman, 2005).

1.2. Componentele dezvoltării morale

În ciuda creșterii exponențiale a interesului pentru domeniul dezvoltării morale, există un număr redus de referințe care definesc și descriu detaliat diverse componente ale acesteia (judecăți, comportamente sau emoțiile morale), precum și relațiile dintre acestea (Greene, Sommerville, Nystrom, Darley, & Cohen, 2001; Haidt, 2001).

Literatura de specialitate evidențiază pentru fiecare dintre componentele dezvoltării morale - cognitivă, comportamentală și afectivă - o serie de sub-componente (Greene et al., 2001; Harman, Mason, & Sinnott-Amstrong, 2010; Murphy & Acherman, 2011, 2012; Tangney et al., 2007). Pentru fiecare componentă, lucrarea de față se va concentra pe câte o singură sub-componentă.

1.2.1. Judecățile morale

Judecățile morale fac parte din componenta cognitivă a dezvoltării morale, alături de gândirea morală. Pentru Moll și colaboratorii săi (2005, p. 807), judecățile morale (engl. „moral judgements”) reprezintă *„un tip de judecăți evaluative care se bazează pe aprecierea compatibilității comportamentelor proprii cu cele ale celorlalți, cu idealurile despre bine și rău conturate social”*. În schimb, gândirea morală (engl. „moral reasoning”) este *„un mecanism de gândire prin care sunt obținute judecățile morale”* (Moll et al., 2005, p. 807).

1.2.2. Comportamentele morale

Comportamentele morale sunt acele comportamente care au ca scop: cooperarea cu ceilalți, întrajutorarea și împărțirea echitabilă a resurselor proprii cu ceilalți (Tomasello & Vaish, 2013). În cele ce urmează vom prezenta comparativ aceste trei dimensiuni ale componentei comportamentale a dezvoltării morale: comportamentele prosociale, cele care țin de benevolență și cele care țin de altruism (Batson, 1991).

Comportamentele prosociale prezintă o paletă mai largă de manifestări care au rolul de a aduce beneficii ambelor părți implicate în situația socială (atât agentului care manifestă comportamentul prosocial, cât și agentului moral pasiv asupra căruia este îndreptat comportamentul prosocial). Ele pot aduce recompense interne și/sau externe propriei persoane. Comportamentele benevolente sunt motivate mai mult de recompense interne, au ca scop ajutorarea celorlalți și nu a propriei persoane și conțin o doză mică de egoism (Ferguson, Farrell, & Lawrence, 2008). Comportamentul altruist presupune ajutorul oferit celorlalți, fără a avea în vedere recompensa internă sau externă (Sober & Wilson, 1998).

Este necesar de precizat că aceste comportamentele morale nu sunt într-o relație de dihotomie (acestea sunt fie comportamente egoiste, fie altruiste). Dimpotrivă, acestea sunt situate pe un continuum care poate avea la un pol comportamentul egoist „pur” iar la celălalt pol comportamentul altruist „pur”. Murphy și Ackermann (2011, 2012) reușesc să surprindă această idee a continuumului comportamentelor morale prin teoria propusă privind orientarea valorilor sociale. Datorită acestei teorii, vom utiliza termenul de comportament individualist pentru comportamentele pe care le putem numi și egoiste.

În lucrarea prezentă, vom utiliza sintagma de „comportament moral” pentru toate comportamentele descrise anterior: comportamente prosociale, benevolente și altruiste. Comportamentele morale au două caracteristici esențiale: (1). aceste comportamente aduc beneficii persoanelor din contextul social și (2). manifestarea acestor comportamente este asociată valorilor morale ale indivizilor.

1.2.3. Emoțiile morale

O perioadă îndelungată emoțiile au fost ignorate în relația lor cu luarea deciziilor, cognițiile fiind considerate drept cele mai importante componente ale procesului decizional moral (Haidt, 2001). În prezent, există două perspective care domină literatura de specialitate în privința disputei primatului emoțiilor sau al judecăților morale: din perspectiva lui Haidt (2001, 2003), emoțiile morale preced raționamentele morale iar din perspectiva lui Greene (2003), raționamentele morale și emoțiile morale sunt procese care se desfășoară în paralel.

Haidt (2003, p. 855) consideră emoțiile morale ca "*acele emoții care sunt relaționate cu interesele sau binele societății ca întreg, sau al altor persoane, altele decât cel care evaluează sau de agent*" (agentul moral). Această particularitate, de emoție morală/imorală, este dată de funcția contextuală pe care aceste emoții o îndeplinesc. Consecințele asupra comportamentului, asupra judecăților morale ale indivizilor și asupra emoțiilor subsecvente sunt cele care determină clasificarea unei emoții drept o emoție morală. Adeseori, se încearcă diferențierea emoțiilor morale de cele sociale, însă, această diferențiere ar putea fi considerată drept una artificială, întrucât emoțiile morale sunt prin excelență sociale: ele apar în relație cu interacțiunile sociale.

În lucrarea prezentă, emoțiile morale sunt numite astfel datorită funcțiilor îndeplinite: (1). de a motiva și însoți judecățile morale, valorile morale, comportamentul moral și identitatea morală, și (2). de a opri manifestarea comportamentelor egoiste, imorale, care ar avea influențe negative asupra celorlalți indivizi, asupra celorlalte grupuri.

1.2.4. Clasificări ale emoțiilor morale

Clasificările emoțiilor morale considerate în această lucrare sunt cele mai citate clasificări din literatura de specialitate și au fost elaborate de către: (1). Haidt (2003); (2). Tangney, Stuewig și Mashek (2007); (3). Gray și Wegner (2011), și (4). Hutcherson & Gross (2011). Deși clasificarea propusă de Haidt (2003) este cea la care se face cel mai des referire, și celelalte clasificări menționate aduc informații suplimentare privind emoțiile morale. Includerea empatiei în cadrul categoriei emoțiilor morale este importantă, ea fiind prezentată de unii autori ca emoție propriu-zisă (sub forma compasiunii după Haidt, 2003) sau ca proces emoțional (Tangney et al., 2007).

1.2.5. Emoțiile morale care țin de conștiința de sine

Din categoria emoțiilor care țin de conștiința de sine fac parte: rușinea, vinovăția și jena (Tangney et al., 2007). După Hutcherson și Gross (2011), emoțiile care țin de conștiința de sine (rușinea, vinovăția și mândria) sunt considerate și emoții socio-morale, respectiv emoții relaționate cu conștiința de sine, întrucât: (1). implică evaluări ale sinelui sau ale comportamentului individului în contexte sociale, și (2). necesită capacitatea individului de a înțelege perspectiva celorlalți asupra propriului comportament. Pornind de la dorința puternică a oamenilor de a face parte din grupuri, aceste emoții ar trebui să fie extrem de adaptative (Baumeister & Leary, 1995) întrucât evaluează și reevaluează continuu relația individului cu ceilalți.

1.2.6. Vinovăția

Alegerea vinovăției - ca emoția morală pe care urmează o studiem în amănunt - nu este întâmplătoare, ea fiind una dintre emoțiile care reglează comportamentele indivizilor în societate. Haidt (2001) consideră vinovăția drept una dintre emoțiile morale-prototip. Alți autori definesc această emoție drept capacitatea de a simți și anticipa suferința celorlalți (Baumeister, Stillwell, & Heatherton, 1994; Tommasello et al., 2005).

Haidt (2003) se raportează la cercetările întreprinse de Baumeister, Stillwell și Heatherton (1994) și descrie vinovăția drept acea emoție care apare în contextul unei relații periclitate, în care persoana consideră că i-a provocat celui alt partener de interacțiune o pierdere sau disconfort, iar acestea au pus în pericol relația cu victima. Deși această emoție poate fi simțită și în legătură cu persoanele străine, este mai rar ca aceasta să apară în relații îndepărtate (Baumeister et al., 1994). Potrivit lui Baumeister (1998) vinovăția provine din arealul empatic și din anxietatea de a nu fi exclus social. Vinovăția este o emoție adaptativă, benefică indivizilor și relațiilor lor (Tangney, Stuewig, & Mashek, 2007, p. 26). Ea reprezintă emoția care poate fi liantul comunităților și al grupurilor. Scopul ei este acela de a proteja și de a ajuta relațiile sociale prin pedepsirea încălcării normelor morale (convenționale) și prin restabilirea inegalităților (Baumeister et al., 1994; Leith & Baumeister, 1998).

În lucrarea prezentă, vom considera vinovăția drept acea emoție neplăcută pe care o simte agentul moral în urma unei transgresiuni morale pentru care se simte responsabil, emoție care îl îndeamnă să manifeste comportamente compensatorii, morale pentru a restabili echilibrul în acea relație.

1.2.7. Diferențierea rușinii de vinovăție

O diferență între vinovăție și rușine este dată de raportarea diferită la propria persoană. Vinovăția este mai puțin „dureroasă” în comparație cu rușinea, individul care se simte responsabil pentru comportamentul nepotrivit fiind motivat să repare prejudiciul și relația (Baumeister et al., 1994). Individul rușinat simte că este o diferență între ceea ce ar trebui să fie, ceea ce își dorește să fie și ceea ce este în realitate, simte că sunt necesare modificări în structura identității sale (Tangney, 1992; Tangney & Dearing, 2002). Apoi, vinovăția determină agentul moral să se implice în interacțiuni sociale, însă rușinea este asociată retragerii din societate, însingurării.

1.2.8. Diferențierea vinovăției de regret

Vinovăția și regretul sunt emoții foarte apropiate. Considerăm regretul drept acea emoție care are caracteristici similare cu cele ale vinovăției, dar și ale rușinii. Din perspectiva motivării comportamentelor agentului moral, regretul se asociază mai degrabă cu manifestarea unor comportamente morale, nu cu însingurarea. Adeseori, studiile au evidențiat asocieri semnificative ale regretului cu vinovăția. Însă, aceste asocieri fac dificilă diferențierea acestor emoții în cercetare (Mandel, 2003; Zeelenberg, Van Dijk, & Van der Pligt, 1998).

1.2.9. Aversiunea față de vinovăție

În literatura de specialitate, frica de a simți vinovăție, precum și evitarea situațiilor în care este resimțită această emoție poartă numele de aversiune față de vinovăție (Charness & Dufwenberg, 2006; Dufwenberg & Gneezy, 2000; Battigalli & Dufwenberg, 2007). Dacă vinovăția este acea emoție în care indivizii realizează că au greșit și se simt vinovați pentru aceasta, atunci, aversiunea față de vinovăție este acea emoție secundară în care indivizilor le este frică să simtă iar vinovăție. Dacă pornim de la ideea conform căreia încrederea și cooperarea depind de evitarea stărilor negative (Chang, Smith, Dufwenberg, & Sanfey, 2011),

atunci aversiunea față de vinovăție este la fel de importantă precum vinovăția în reglarea comportamentelor morale.

1.2.10. Relațiile dintre vinovăție și empatie

Empatia este mai mult decât o emoție, majoritatea autorilor considerând că este un construct multifacțat (Eisenberg et al., 1991). În taxonomia propusă de către Davis (1980, 1983), empatia conține patru dimensiuni: (1). abilitatea de a privi lumea din perspectiva celorlalți; (2). fantezia; (3). grija empatică, și (4). distresul personal. Tangney și colaboratorii săi (2007) consideră empatia drept un proces extrem de important în dezvoltarea morală și nu doar o emoție morală. Empatia include simpatia și compasiunea, iar vinovăția este strâns legată de ambele.

Putem discuta despre o părere aproape unanim împărtășită în care sunt evidențiate efectele pozitive ale vinovăției și ale empatiei. În domeniul Psihologiei Sociale există doar două studii publicate care investighează efectele negative ale vinovăției (De Hooge et al., 2011; De Hooge, 2012). Pe de altă parte, există studii puține care pun în evidență consecințele negative ale empatiei. Barbara Oakley (2013) atrage atenția asupra distorsiunii pozitive în direcția publicării și confirmării stereotipului pozitiv conform căruia empatia motivează în principal comportamente prosociale, morale. Autoarea propune și o explicație pentru care efectele negative ale empatiei și ale altruismului nu sunt la fel de promovate precum sunt cele pozitive: este posibil ca aceste studii să nu fie publicate din dorința de a nu umbri efectele pozitive pe care le au acestea asupra indivizilor și grupurilor (Oakley, 2013). De exemplu, unul dintre studiile anterioare care arată posibilele efecte negative ale empatiei este cel publicat de Batson, Klein, Highberger și Shaw (1995); în cadrul acestui studiu empatia simțită pentru o victimă modifica percepția participanților asupra corectitudinii în relația lor cu acea victimă. Revenind la vinovăție, în articolul publicat de Baumeister, Stillwell și Heatherton (1994) se atrage atenția asupra efectelor negative ale vinovăției, aceasta fiind utilizată de unii indivizi pentru a câștiga un statut de putere în relațiile în care sunt implicați. Astfel, se poate recurge la „învinovățirea” partenerului de interacțiune, ca modalitate prin care se poate influența comportamentul indivizilor. Deși nu sunt numeroase studiile privind consecințele negative ale vinovăției sau ale empatiei, aceste consecințe ar trebui luate în considerare și cercetate, întrucât o opinie distorsionată pozitiv, împărtășită, în care se susține că empatia trebuie să se manifeste și trebuie cultivată, nu ajută neapărat la progresul cunoașterii.

1.3. Concluzii și direcții în cercetarea prezentă

Pornind de la argumentele teoretice și empirice prezentate anterior - privind distorsiunile pozitive întâlnite în prezentarea vinovăției și a empatiei - obiectivul lucrării de față este acela de a investiga funcțiile motivaționale ale vinovăției, ale empatiei, precum și implicațiile acestora în manifestarea comportamentelor morale și a celor individualiste. În cadrul acestei teze, comportamentul moral reprezintă comportamentul manifestat în vederea ajutorării celorlalți, indiferent de intenția individului sau de motivația acestuia, iar comportamentul individualist este acela care îl favorizează în primul rând pe agentul moral, nu și pe ceilalți parteneri ai interacțiunilor sociale.

Pentru realizarea acestui obiectiv, ne-am propus să îndeplinim următoarele obiective specifice:

1. Analiza studiilor empirice care au utilizat o metodologie prin care vinovăția a fost indusă experimental, nu cu ajutorul scenariilor morale (Capitolul 2);

2. Testarea metodologiei care implică memoria autobiografică drept metodă de inducere a vinovăției și a fricii de evaluări negative (Capitolul 2, studiul pilot);
3. Identificarea, construirea și analizarea unui chestionar care să evalueze starea emoțională, cu un accent crescut asupra emoțiilor morale;
4. Examinarea impactului vinovăției și a prezenței victimei altcuiva asupra deciziei de a manifesta comportament moral și comportament individualist într-un grup de adulți emergenți (Capitolul 3, studiul 1);
5. Analizarea impactului vinovăției asupra deciziei de a manifesta comportament moral și comportament individualist într-un grup de adolescenți (Capitolul 4, studiul 2a);
6. Examinarea impactului unei victime empatică asupra deciziei de a manifesta comportament moral și comportament individualist (Capitolul 4, studiul 2b);
7. Analiza impactului identității persoanei care repară prejudiciul victimei asupra deciziei de a manifesta comportament moral și comportament egoist (Capitolul 4, studiul 3).

Aceste studii vor conduce către o mai bună cunoaștere a vinovăției și vor fi primele care vor investiga această emoție, cu acest tip de metodologie, în context românesc. În plus, sunt primele studii care investighează în detaliu funcția motivațională a vinovăției în rândul adulților și adolescenților români.

Capitolul 2 Inducerea vinovăției - O analiză a literaturii de specialitate

2.1. Introducere

Cele mai multe cercetări fac uz de scenarii morale pentru a induce o emoție, această limită a metodologiei fiind discutată și în cadrul cercetării realizate de Christensen și Gomila (2012). Autorii subliniază lipsa de omogenitate a utilizării metodologiei din domeniul Psihologiei Moralității, fapt care aduce cu sine dificultatea de a realiza meta-analize. Întrucât cunoștințele dobândite despre vinovăție sunt, în mare parte, obținute în urma inducerii acestei emoții morale cu ajutorul scenariilor morale, ne-am propus să realizăm o analiză a literaturii de specialitate, în vederea identificării metodelor de inducere experimentală a acestei emoții.

Metodă Pentru a identifica lucrări relevante, a fost realizată o căutare electronică cu următoarele cuvinte cheie: „vinovăție și moralitate”, „vinovăție și inducere”, „comportament prosocial și aversiune față de vinovăție” în bazele de date PsychInfo, Sage, Wiley și Science Direct. Au fost incluse în analiză articolele publicate în perioada ianuarie 1980 - martie 2012. Studiile au fost selectate cu ajutorul următoarelor criterii: (1). cercetarea utilizează o procedură experimentală pentru a induce vinovăția, și (2). studiul are relevanță în domeniul Psihologiei Moralității. Majoritatea cercetărilor care investighează funcția motivațională a vinovăției utilizează scenarii morale și măsoară doar manipularea vinovăției, fără a analiza și nivelul de bază al stărilor emoționale ale participanților. Aceste articole au fost excluse din analiza noastră, la fel și cele care priveau alte aspecte ale vinovăției, interesul nostru focalizându-se asupra metodelor de inducere a vinovăției.

Rezultate și discuție Din analiza rezultatelor studiilor cercetate de noi, am descoperit trei strategii de inducere a vinovăției. Aceste strategii presupun: (1). utilizarea cerinței care face uz de memoria autobiografică, (2). utilizarea jocurilor pe calculator, și (3). provocarea unei încălcări a unei norme morale în timpul experimentului.

Cunningham, Steinberg și Grev (1980) au indus vinovăția într-o manieră foarte ecologică. Studiul acestora se încadrează în categoria studiilor care îi împing pe participanți să încalce o normă morală în timpul experimentului. Pe scurt – participanților li se cerea să îi facă o fotografie experimentatorului, iar în acest timp aparatul de fotografiat „se defecta”. După ce participantul încerca să îl ajute pe experimentator la efectuarea fotografiilor, acesta din urmă îi spunea că aparatul de fotografiat s-a defectat și că va trebui să fie reparat. Un alt experimentator trecea pe lângă participant și pe lângă primul experimentator și „scăpa” din greșeală hârtii pe pardoseală. Rezultatele studiului lor au arătat că participanții învinovați erau mai dispuși să ajute, confirmând astfel ipoteza conform căreia vinovăția motivează comportamentul prosocial.

Ketelaar și Au (2003), în cercetările lor, i-au rugat pe participanți să descrie cu cât mai multe detalii o experiență recentă în care s-au simțit „vinovați, rușinați ori s-au auto-blamat”. Pentru aceasta participanții au avut la dispoziție 10 minute. Rezultatele obținute în cadrul acestui studiu au arătat că participanții cu un nivel crescut de vinovăție au demonstrat comportamente de cooperare crescute.

Nelissen, Dijker și De Vries (2007) au indus vinovăție în studiul lor fără a utiliza scenarii. Scopul studiului lor fost acela de a investiga diferențele dintre frică și vinovăție în ceea ce privește funcția lor motivațională asupra comportamentului moral. Modalitatea de inducere a fost aceea a unei sarcini de memorie autobiografică. Participanții au fost împărțiți în grupuri de câte 4 sau de 6 indivizi și în cadrul acestor grupuri restrânse li s-a cerut să descrie cu cât

mai multe detalii un incident recent în care s-au simțit vinovați sau le-a fost frică. Li s-a spus că prin această cercetare specialiștii sunt interesați să studieze „memoria și procesarea informației”. Doi evaluatori au analizat și au decis dacă descrierile oferite de participanți sunt suficiente sau nu pentru a ajunge la concluzia că a fost indusă vinovăția. Descrierea vinovăției trebuia să includă itemi precum asumarea propriei responsabilități. Rezultatul acestui studiu a replicat ceea ce este susținut în literatura de specialitate – faptul că vinovăția motivează comportamentele prosociale, spre deosebire de frică, deoarece frica se asociază cu tendințe egoiste de manifestare comportamentală.

De Hooge și colaboratorii săi (2007) consideră studiul realizat de ei ca „o replică perfectă” a studiului realizat de Ketelaar și Au (2003). Această cercetare reprezintă o replică importantă a studiilor anterioare (Ketelaar & Au, 2003; Nelissen et al., 2007), care a permis obținerea de dovezi empirice suplimentare în direcția de cercetare care susține că funcția motivațională a vinovăției este îndreptată înspre manifestarea unor comportamente compensatorii, morale.

De Hooge și colaboratorii (2011) au utilizat o metodologie identică cu cea utilizată de Ketelaar și Au (2003) în primul studiu. În cadrul celui de-al doilea experiment, cercetătorii le-au cerut participanților să joace un joc cu două runde (De Hooge et al., 2011). Participanții au fost introduși în laborator în grupuri de câte 9-12 participanți, unde au jucat un joc pe calculator menit să îi facă să se simtă vinovați față de un coechipier.

Smith, Webster, Parrott și Eyre (2002) au utilizat memoria autobiografică pentru a investiga rușinea și vinovăția, alături de scenariile morale. Scopul studiului lor a fost acela de a investiga diferențele dintre vinovăție și rușine în ceea ce privește distincția de privat/public prin care sunt diferențiate adeseori aceste două emoții. Spre deosebire de alte studii, cercetătorii le-au cerut participanților să nu redacteze detaliile amintirilor lor, astfel încât amintirile lor să fie mai bine păstrate. Participanților li s-a cerut, în funcție de apartenența lor la unul dintre cele patru grupuri experimentale, să se gândească la o situație care implică o încălcare a unei norme morale într-un context privat, a unei norme morale într-un mediu public, a unei norme într-un mediu public și a unei norme (care nu ține de moralitate) într-un context privat. Variabila dependentă a fost răspunsul oferit de participanți la întrebarea: *”Care considerați că este emoția care definește cel mai bine ceea ce au simțit participanții?”*, gândindu-se la ceea ce li s-a cerut inițial. În urma acestei proceduri, participanții au fost întrebați dacă emoția care descrie cel mai bine ceea ce au simțit a fost vinovăția sau rușinea, iar această evaluare presupunea ca răspunsul să fie apreciat și cantitativ cu ajutorul unei scale Likert cu 20 de trepte. În urma acestor întrebări participanții au fost rugați să evalueze o listă de adjective pe o scală Likert cu trei trepte. Cuvintele relaționate cu vinovăția au fost: „remușcare”, „demn de dojană”, „condamnabil”, „părere de rău”, „conștiință încărcată”.

Această procedură utilizată - de a nu le cere participanților să detalieze stările lor emoționale în scris - ar putea fi o modalitate eficientă și non-invazivă de inducere experimentală a vinovăției. Argumentul este acela că vinovăția este o emoție de care majoritatea oamenilor se feresc, fiind o emoție neplăcută. Vinovăția nu este o emoție comodă, indivizii tind să încerce să scape de ea, neasumându-și responsabilitatea.

De Hooge și colaboratorii săi (2012) au utilizat aceeași metodă pe care au utilizat-o anterior De Hooge și colaboratorii săi (2007). Cercetătorii au făcut puține schimbări pentru această sarcină – acestea au constatat în faptul că participanții au schimbat niște mesaje între ei. Această modificare îi apropie pe participanți, maximizează probabil efectele inducerii emoției, dacă ne gândim la distincția intra-grup și inter-grupuri precum și la distanța dintre victimă și agresor.

2.2. Concluzii

În literatura de specialitate analizată există foarte puține cercetări care să investigheze funcția motivațională a vinovăției prin inducerea acestei emoții în mod experimental. Considerăm inducerea vinovăției drept o modalitate care ar trebui să fie utilizată alături de metoda scenariilor, pentru a spori cunoașterea acestei emoții. Este necesar să atragem atenția asupra dificultăților întâlnite în analiza literaturii de specialitate în inducerea vinovăției prin metode experimentale, deoarece acestea reflectă stadiul actual al literaturii de specialitate, precum și inconsistențele întâlnite în definirea și diferențierea vinovăției de rușine.

2.5. Studiul Pilot

2.5.1. Introducere

O mare parte dintre cercetările din domeniul Psihologiei Moralității fac uz de scenarii morale pentru a induce vinovăția (Christensen & Gomila, 2012). Utilizarea scenariilor morale aduce beneficiile sale: emoția poate fi indusă la un număr mare de participanți în același timp, participanții la cercetare sunt puși să își imagineze aceeași situație, deci nu se poate vorbi de o variabilitate mare a tipurilor de „vinovății” induse. Pe de altă parte, ar fi de preferat ca informațiile deținute despre vinovăție să nu fie în totalitate rezultatul cercetărilor care utilizează un singur tip de metodologie. Aceste argumente, alături de rezultatele analizei anterioare în care am investigat metodele de inducere experimentală a vinovăției, ne-au determinat să investigăm dacă inducerea vinovăției cu ajutorul unei sarcini care face apel la memoria autobiografică funcționează.

Am decis să analizăm și posibilitatea de a induce frica de evaluări negative (Carleton et al., 2007; Leary, 1983; Watson & Friend, 1969) cu ajutorul sarcinii care face apel la memoria autobiografică. Am ales acest tip de frică deoarece: (1). este strâns legată de comportamentul indivizilor în cadrul grupurilor sociale, fără de care moralitatea ar fi lipsită de sens; (2). este asociată stării de bine și patologiei, și (3). este asociată și cu respingerea socială (în engl. „social rejection”).

2.5.2. Obiective și ipoteze

Pornind de la analiza teoretică realizată în studiul prezentat anterior, ne propunem să observăm dacă vinovăția sau frica de evaluări negative pot fi induse cu ajutorul metodologiei care implică memoria autobiografică.

În acest studiu, ne așteptăm ca metoda inducerii vinovăției și a fricii de evaluări negative prin apel la memoria autobiografică funcționează.

2.5.3. Metodă

2.5.3.1. Designul studiului

Participanții au fost distribuiți aleator într-unul din cele trei grupuri: (1). grupul în care s-a indus vinovăție, (2). grupul în care s-a indus frica de evaluări negative, și (3). grupul de control. Variabila dependentă este reprezentată de evaluarea subiectivă a stării emoționale în urma inducerii emoției (vinovăției, respectiv fricii de evaluări negative).

2.5.3.2. Participanți

La acest studiu au luat parte 71 de studenți români (58 gen feminin, 13 de gen masculin), înmatriculați în diferite programe de studii (la nivel de licență), din cadrul Universității Babeș Bolyai. Toți participanții au participat voluntar la acest studiu.

2.5.3.3. Instrumente

Inducerea emoțiilor. În cadrul celor trei grupuri (vinovăție, frică, grup de control) s-a folosit tehnica de inducere a emoțiilor prin utilizarea sarcinii în care se face apel la memoria autobiografică (modalitate folosită anterior și de De Hooge et al., 2007; Nelissen et al., 2007). Participanții au fost rugați să descrie cu cât mai multe detalii un eveniment în care s-au simțit vinovați, apoi au fost întrebați în ce măsură se simt vinovați în acel moment. Participanților din grupul cu frică de evaluări negative li s-a cerut să descrie cu cât mai multe detalii o situație în care le-a fost frică să fie evaluați negativ de către alți oameni în acel moment. Participanții din grupului de control au primit sarcina de a descrie o zi obișnuită.

Evaluarea stării emoționale. Participanții din grupul cu vinovăție indusă au fost evaluați în privința nivelului inițial al vinovăției cu ajutorul întrebării „*În ce măsură vă simțiți acum vinovați/ă pentru evenimente din viața dumneavoastră?*”. Răspunsul acestei întrebări putea varia de la 1 (deloc) la 5 (foarte mult). Participanții din grupul cu frică de evaluări negative au fost rugați să răspundă la următoarea întrebare: „*În ce măsură vă este frică de a fi evaluat/ă negativ de ceilalți?*” utilizând o scală de la 1 (deloc) la 5 (foarte mult). Participanții au citit sarcina de evaluare a stării inițiale, urmată de cerința privind inducerea emoțiilor și a stărilor emoționale și apoi a fost evaluată inducerea emoțiilor.

2.5.3.4. Metode de analiză a datelor

Pentru a pune în evidență diferențele dintre evaluarea inițială a stării emoționale (t_1) și starea emoțională evaluată în urma sarcinii de memorie autobiografică (t_2), am analizat datele cu ajutorul testului *t student* pentru eșantioane dependente.

2.5.4. Rezultate și discuții

În cadrul analizei au fost incluși 71 de participanți (13 de gen masculin și 58 de gen feminin), cu vârste cuprinse între 20 și 39 de ani ($M_{\text{vârstă}} = 21.94$, $SD = 2.42$). În grupul cu vinovăție indusă au fost incluși 26 de participanți, în grupul cu frică de evaluări negative au fost incluși 24 de participanți iar în grupul de control 21 de participanți. Emoțiile nu au fost induse, diferența dintre cele două evaluări nefiind semnificativă. Frica de evaluări negative nu a fost indusă ($M_{\text{evaluarea inițială}} = 1.79$, $SD = .83$; $M_{t_2} = 1.95$, $SD = 1.08$), $t(23) = 1.00$, $p = .32$. Vinovăția nu a fost nici ea indusă ($M_{\text{evaluarea inițială}} = 2.19$, $SD = 1.16$; $M_{t_2} = 2.03$, $SD = 1.11$) $t(25) = .75$, $p = .46$. În plus, cei mai mulți participanți nu au completat secțiunea pusă la dispoziție pentru descrierea evenimentului care i-a făcut să se simtă vinovați.

2.5.5. Concluzii

Aceste rezultate reușesc să ne arate faptul că vinovăția nu este o emoție care poate fi indusă și studiată cu ușurință folosind metodologia care implică memoria autobiografică. Probabil cea mai bună strategie de a induce vinovăția prin această metodă este aceea în care emoția este indusă fiecărui participant în parte. Prin intermediul acestei cercetări sunt întărite caracteristicile vinovăției: aceasta este o emoție neplăcută, care produce disconfort, indivizii nefiind dispuși să își amintească astfel de experiențe.

Capitolul 3 Investigarea particularităților vinovăției în rândul adulților emergenți

3. Investigarea impactului vinovăției vs. emoțiilor vicariante asupra comportamentului moral în context românesc (Studiul 1)

3.1. Introducere

Vinovăția și emoțiile vicariante fac parte din categoria emoțiilor sociale, morale (Baumeister et al., 1994; Haidt, 2003; Tangney et al., 2007). Pentru emoțiile din această categorie luarea în considerare a perspectivei celorlalți reprezintă elementul central (Batson et al., 1997; Decety & Jackson, 2004; Ruby & Decety, 2004). Statutul de emoție socială și morală atribuit vinovăției se datorează tendinței agenților morali vinovați de a manifesta comportamente prosociale, compensatorii, morale față de victimele lor (Eisenberg, 2000; Haidt, 2003; Tangney et al., 2007).

Interesul pentru studierea funcției motivaționale a vinovăției și a emoțiilor vicariante este relativ recent (De Hooge, Nelissen, Breugelmans, & Zeelenberg, 2011; Nelissen & Zeelenberg, 2009; Paulus, Müller-Pinzler, Westerman, & Krach, 2013). Interesul pentru studierea emoțiilor vicariante a crescut, întrucât sunt considerate că motivează manifestarea comportamentelor morale (Batson et al., 1997; Decety & Jackson, 2004; Miller, Eisenberg, Fabes, Shell, 1996; Tangney et al., 2007). În cadrul studiului prezent, emoțiile vicariante nu sunt diferențiate în simpatie, empatie sau distress personal; ele se apropie de distressul personal cauzat de prezența unei victime (așa cum îl numește și Haidt, 2003).

De Hooge, Nelissen, Breugelmans și Zeelenberg (2011) și-au propus să testeze influența vinovăției în comparație cu influențele emoțiilor vicariante asupra comportamentelor morale și individualiste. Rezultatele cercetării lor (realizate cu ajutorul testelor *t student*) susțin că apar diferențe între cele trei grupuri în privința sumei oferite victimei – vinovăția, spre deosebire de emoțiile vicariante, motivând manifestarea comportamentelor morale. Apoi, participanții din grupul cu vinovăție indusă i-au oferit mai puțin persoanei neutre în comparație cu participanții din celelalte două grupuri. Iar, în ceea ce privește suma păstrată pentru propria persoană, nu sunt raportate diferențe între cele trei grupuri. Este interesant faptul că participanții din grupul cu emoții vicariante induse nu diferă de cei din grupul de control, cu toate că se consideră că emoțiile vicariante motivează comportamentele prosociale (Batson et al., 1997).

3.2.1. Obiective și ipoteze

În cadrul acestui studiu: (1). vom analiza funcția motivațională a vinovăției asupra comportamentului moral, (2). vom investiga funcția motivațională a emoțiilor vicariante asupra comportamentului moral, (3). vom stabili care sunt diferențele între consecințele vinovăției și cele ale emoțiilor vicariante asupra comportamentelor morale și asupra celor individualiste, și (4). vom construi o scală pentru a pune în evidență inducerea vinovăției.

Ipotezele formulate sunt următoarele:

Ipoteza 1. Vinovăția, spre deosebire de emoțiile vicariante, motivează într-o măsură mai mare manifestarea comportamentelor morale față de victimă.

Ipoteza 2. Vinovăția motivează apariția comportamentelor morale față de persoanele neutre din mediu într-o mai mare măsură în comparație cu emoțiile vicariante.

Ipoteza 3. Vinovăția motivează: comportamente morale compensatorii de o magnitudine mai mare în comparație cu cele îndreptate înspre persoanele neutre (H.3.a.), manifestarea comportamentelor morale compensatorii de o magnitudine mai mare față de comportamentele

individualiste (H.3.b) și comportamente morale îndreptate spre persoanele neutre de o magnitudine mai mare în comparație cu cele individualiste (H.3.c.).

Ipoteza 4. Emoțiile vicariante motivează: manifestarea comportamentelor morale compensatorii de o magnitudine mai mare în comparație cu cele îndreptate înspre persoanele neutre (H.4.a.), apariția comportamentelor morale compensatorii de o magnitudine mai mare față de comportamentele individualiste (H.4.b) și comportamentele morale îndreptate spre persoanele neutre de o magnitudine mai mare în comparație cu cele individualiste (H.4.c.).

Ipoteza 5. Vinovăția și emoțiile vicariante vor genera diferențe între indicatorii obținuți pentru valoarea comportamentului moral.

3.3. Metodă

3.3.1. Designul studiului

Participanții au fost distribuiți aleator într-unul din cele trei grupuri: (1). grupul în care s-a indus vinovăție, (2). grupul în care s-au indus emoții vicariante, și (3). grupul de control. Variabilele dependente au fost: (1). comportamentul manifestat către victimă/persoana care a ajutat; (2). comportamentul moral manifestat către persoana neutră din mediul social și (3). comportamentul individualist (de a păstra bani pentru propria persoană).

3.3.2. Participanți Participanții au fost 157 de studenți români (media de vârstă $M = 20.88$, $SD = 3.33$; 145 de gen feminin, 12 de gen masculin), înmatriculați în diferite programe de studii (la nivel de licență), din cadrul Universității Babeș Bolyai. Participanții reprezintă un eșantion de conveniență.

3.3.3. Instrumente

Scala Vinovăției Morale (SVM). Pentru analiza nivelurilor inițiale ale stărilor emoționale și ale emoțiilor am construit o scală, în vederea evaluării și diferențierii vinovăției de emoțiile apropiate de aceasta. Demersul nostru investigativ a pornit de la analiza listelor de emoții/stări emoționale incluse în studiile publicate de către De Hooge et al. (2011), Nellisen și colab. (2009), Ketelar și Au (2003), precum și de la scala care evaluează vinovăția din chestionarul utilizat adesea pentru evaluarea stării participanților înainte de inducerea unei emoții – PANAS – X (Watson & Clark, 1999). În urma analizei, am decis să includem în această scală 17 emoții și stări emoționale: *vinovăție, mândrie, bucurie, rușine, tristețe, regret, ușurare, teamă, dezamăgire, furie, remușcare, mă simt responsabil, furie față de propria persoană, dezgust față de propria persoană, dezgust față de propriul comportament, nemulțumire față de propria persoană, nemulțumire față de propriul comportament.* Indicațiile de completare au fost acestea: „*Mai jos vei găsi o listă de cuvinte care denumesc emoții. Cât de intens simți aceste emoții acum? Citește fiecare item și apoi bifează răspunsul în spațiul din dreptul cuvântului.*”. Fiecare item este evaluat pe o scală Likert cu șase trepte (0 = deloc, 1 = extrem de puțin, 2 = puțin, 3 = moderat, 4 = mult, 5 = extrem de mult). Coeficientul consistenței interne indică o fidelitate crescută a scalei: α Cronbach = .81 (pentru evaluarea inițială a nivelului stării emoționale de bază, t1) și α Cronbach = .92 (pentru evaluarea de după inducerea emoțiilor, t2).

Scenariile morale (De Hooge et al., 2011; De Hooge, 2012). Pentru a induce starea de vinovăție, sau emoțiile vicariante s-au utilizat scenariile morale folosite anterior în studiile Ilonei De Hooge (De Hooge et al, 2011). Începutul scenariilor a fost același pentru toți participanții și a constat în următoarea descriere: „*Imaginează-ți că te grăbești să prinzi o ofertă specială de la un magazin chiar înainte de ora închiderii. Nu ai cum să ajungi acolo la timp pe jos dar știi că prietenul tău, Ioan, are o bicicletă. Această bicicletă este foarte*

specială pentru el, fiind un cadou primit de la bunica lui, înainte de moartea acesteia. Totuși, el te lasă să folosești bicicleta. Pedalezi până la magazin și prinzi oferta specială.” În condiția de vinovăție participanții au citit următorul final al scenariului: ”Când ieși din magazin descoperi că bicicleta a fost furată: ai uitat să o legi. Îi spui lui Ioan asta și el este foarte trist.” Participanții din grupul în care s-au indus emoții vicariante au citit: ”*După ce pleci de la magazin, îi dai bicicleta înapoi lui Ioan. În ziua următoare afli că bicicleta lui Ioan a fost furată: i-a împrumutat-o lui Adi care a uitat să o lege. Ioan este foarte trist în legătură cu această întâmplare.*” În grupul de control participanții au citit, ca ultimă frază a scenariului: ”*După ce pleci de la magazin, îi dai bicicleta înapoi lui Ioan.*”.

Evaluarea comportamentului moral sau individualist (De Hooge et al., 2011). Comportamentele morale și cel individualist au fost evaluate prin intermediul unui scenariu care impune decizii morale precum și asumarea unui comportament moral, respectiv individualist. Scenariul este acesta: ”*La o săptămână după evenimentul cu bicicleta este ziua de naștere a lui Ioan și a altui prieten, Mihai. Ai 100 de lei pentru diverse cheltuieli. Câți bani vei aloca pentru cadoul lui Ioan, pentru cadoul lui Mihai și câți bani îți vei păstra ție?*” Participanții au completat ce sumă îi oferă victimei/persoanei care a ajutat, ce sumă îi oferă unui prieten neutru și ce sumă opresc pentru propria persoană. Sumele asupra cărora au decis participanții sunt considerate în cercetarea prezentă comportamente morale (primele două) și comportament individualist (suma păstrată pentru propria persoană).

Valoarea comportamentului moral este calculată prin adunarea sumei oferite pentru comportamentele morale, din care este scăzut comportamentul individualist. Formula este aceasta: *valoarea comportamentului moral = (suma oferită victimei + suma oferită prietenului neutru) - suma păstrată propriei persoane.*

3.4. Rezultate

Din cei 157 de participanți, 23 au fost excluși din analiză. Aceștia fie au omis să completeze itemi ai scalelor, fie au raportat la evaluarea inițială scoruri extreme pentru vinovăție, regret și rușine. Au fost incluse în analiză rezultatele a 134 de participanți (122 femei și 12 bărbați; $M_{vârsta} = 20.88$, $SD = 3.33$). Datele au fost analizate cu ajutorul testelor *t student*, așa cum au procedat și De Hooge și colaboratorii săi (2011), dar și cu ajutorul MANOVA, date fiind cele trei modalități ale variabilei independente și cele trei variabile dependente (Field, 2009).

Evaluarea inițială. În urma eliminării participanților cu scoruri inițiale extreme, au rămas 134 de participanți. În grupul în care s-a indus vinovăție au fost incluși 55 de participanți, 46 de participanți au fost incluși în grupul în care s-au indus emoții vicariante și 33 de participanți au fost incluși în grupul de control. Nu există diferențe semnificative între cele trei grupuri în urma evaluării inițiale ($F(2, 134) = 0.12$, $p > .05$, *ns.*).

Verificarea inducerii emoției. În urma evaluării diferențelor dintre evaluarea inițială și cea de după citirea scenariului, rezultatele arată că inducerea vinovăției a avut succes numai în grupul în care s-a indus vinovăție ($t(54) = -27.09$, $p < .001$, *Cohen d* = -5.09). Nivelurile de vinovăție raportate de grupul în care s-au indus emoții vicariante arată că participanții din acest grup nu se simt vinovați pentru comportamentul nepotrivit manifestat de altă persoană în comparație cu cei din grupul cu vinovăție ($t(45) = -0.89$, $p > .05$, *ns.*).

La t2 s-au evidențiat diferențe semnificative între mediile scorurilor obținute la itemul ”vinovăție” pentru participanții incluși în grupul cu vinovăție indusă și cele ale participanților incluși în cel cu emoții vicariante induse ($t(99) = -17.43, p < .001$, dar și între grupul cu vinovăție indusă și grupul de control ($t(86) = -23.05, p < .001$). Așadar, inducerea vinovăției a avut efect în grupul experimental, dar a fost raportat un nivel crescut de vinovăție și în grupul în care s-au indus emoțiile vicariante, în comparație cu grupul de control.

Comportamentul moral manifestat înspre victimă/persoana care a ajutat. Participanții din grupul cu vinovăție i-au oferit o sumă mai mare victimei în comparație cu cei din grupul în care s-au indus emoții vicariante ($t(99) = 4.72, p < .001$). La fel, participanții vinovați i-au oferit mai mult victimei în comparație cu participanții din grupul de control ($t(86) = 4.94, p < .01$). Între grupul în care s-au indus emoții vicariante și grupul de control nu s-au înregistrat diferențe ($t(77) = 2.78, p > .05, ns.$).

Comportamentul moral manifestat spre o persoană neutră din mediul social. În ceea ce privește suma oferită persoanei neutre din mediul social, participanții din grupul cu vinovăție nu au fost diferiți de cei din celelalte două grupuri ($t(99) = -1.87, p > .05 ns.$), față de grupul cu emoții vicariante induse, respectiv $t(86) = -1.56, p > .05, ns.$ față de grupul de control). Între grupul de control și grupul în care era prezentă victima comportamentului altcuiva nu s-au înregistrat diferențe ($t(77) = 0.16, p > .05, ns.$).

Tabelul 1.

Media și abaterea standard pentru variabila vinovăție pentru evaluarea inițială (t1) și evaluarea în urma inducerii emoției (t2) pentru cele trei grupuri

Grup	N	t1	t2	t	p	Cohen d
Vinovăție	55	1.78 (.85)	5.4 (.53)	-27.09	.00	-5.09
Emoții vicariante	46	1.74 (.97)	1.93 (1.35)	-.89	.37	-0.16
De control	33	1.85 (1.17)	1.67 (.99)	.81	.42	0.16

Comportamentul individualist a fost evaluat prin intermediul sumei pe care participanții au păstrat-o pentru propria persoană. Participanții cărora li s-a indus vinovăție au răspuns diferit față de cei din grupul în care s-au indus emoții vicariante în privința sumei păstrate pentru propria persoană ($t(99) = -3.49, p < .01$). De asemenea, participanții din grupul cu vinovăție au diferit și față de cei din grupul de control ($t(86) = -3.79, p < .01$). Din nou, nu au fost înregistrate diferențe între grupul în care s-au indus emoții vicariante și grupul de control ($t(77) = .58, p > .05, ns.$).

Astfel, rezultatele confirmă prima ipoteză formulată: indivizii din grupul în care s-a indus vinovăție au manifestat un comportament moral crescut în comparație cu participanții din celelalte două grupuri în ceea ce privește comportamentul moral manifestat înspre victima propriului comportament. Rezultatele obținute nu au confirmat cea de-a doua ipoteză: participanții vinovați nu au prezentat diferențe față de cei din grupul cu emoții vicariante induse, nici față de grupul de control, în privința comportamentului moral indus.

Analiza comportamentelor morale cu ajutorul MANOVA. Folosind *Roy's largest root*, unul dintre indicatorii care pot fi raportați pentru MANOVA (Field, 2009), putem observa un rezultat semnificativ al impactului grupului asupra comportamentului moral $\Theta = .35, F(4,262) = .20, p < .001$. Acest rezultat obținut ne permite să continuăm analiza influenței emoțiilor asupra comportamentelor morale utilizând analiza discriminativă. Prima funcție obținută în urma analizei discriminative explică 99.8% din varianța dintre cele două grupuri, iar cea de-a doua numai .02%.

Tabel 2.

Mediile, abaterile standard și corelațiile dintre comportamentele morale și cele individuale manifestate de adulții emergenți români (N=134)

	1	2	3	M	SD
1. Comportament moral manifestat spre victimă/persoana care a ajutat	-	-.34**	-.80**	51.3	17.56
2. Comportamentul moral manifestat înspre persoana neutră din mediu		-	-.25**	30.49	10.58
3. Comportamentul individualist			-	17.84	16.92

** $p < .01$

Combinat, funcțiile discriminative descrise diferă semnificativ între grupurile incluse în analiză, $\lambda = .80$, $\chi^2(4) = 28.86$, $p < .001$. Cea de-a doua funcție $\lambda = .99$, $\chi^2(1) = .07$, $p = .789$. Corelațiile dintre rezultate și funcțiile obținute încarcă foarte diferit în funcție de cele două tipuri de comportamente morale. Comportamentul moral îndreptat spre victimă sau către persoana care ajută încarcă $r = .99$ pentru prima funcție iar pentru a doua funcție $r = .06$. Pentru cea de-a doua funcție comportamentul moral îndreptat spre cea de-a doua persoană încarcă $r = -.36$ iar pentru cea de-a doua funcție $r = .93$. Astfel putem spune că prima funcție discriminează cu mult mai bine între comportamentele morale manifestate către victimă/persoana care ajută, iar cea de-a doua funcție explică mai bine comportamentul moral manifestat înspre persoanele neutre din mediu. Putem susține că grupurile au diferit semnificativ în privința comportamentelor morale manifestate.

Analiza comportamentului individualist. Pentru a analiza diferențele dintre cele trei grupuri în privința comportamentului individualist am utilizat un test non-parametric, testul Kruskal-Wallis. Privind distribuția comportamentelor individualiste cele trei grupuri diferă semnificativ $H(2) = 12.96$, $p < .05$. Astfel, știm că cele trei grupuri diferă, însă nu știm în ce sens. Pentru a evalua direcția diferențelor realiza analize post-hoc, deoarece avem de-a face cu comparații multiple, am decis să utilizăm corecția Bonferroni. Vom compara: (1). comportamentul individualist manifestat de grupul în care s-a indus vinovăție, și (2). comportamentul individualist manifestat de grupul în care s-au indus emoții vicariante. Pragul fixat pentru a lua în considerare o diferență semnificativă este $p = .0167$ (corecția Bonferroni), pentru a nu permite posibile erori de tipul I (Field, 2009; Howitt & Cramer, 2011). Testul U Mann-Whitney a concluzionat că există diferențe semnificative între comportamentul individualist manifestat de participanții din grupul cu vinovăție, în comparație cu cei din grupul în care s-au indus emoții vicariante $U = 831.5$, $r = 82.73$. La fel, există diferențe semnificative și între comportamentul individualist manifestat de grupul în care s-a indus vinovăție și cel al grupului de control $U = 567$, $r = -.32$. Pe de altă parte, între comportamentul individualist manifestat de grupul în care s-au indus emoții vicariante și cel al grupului de control nu există diferențe semnificative ($U = 703$, $r = .06$). Emoțiile vicariante nu duc la manifestarea unor comportamente individualiste diferite față de cele manifestate de participanții din grupul de control.

Diferențele intra-grup dintre comportamentele morale. În interiorul grupului cu vinovăție indusă observăm diferențe între comportamentele morale îndreptate spre victimă în comparație cu comportamentele îndreptate spre prietenul neutru ($F_{1,54} = 108.49$, $p < .001$). În

grupul în care s-au indus emoții vicariante se înregistrează diferențe semnificative între suma oferită prietenului care ajută și suma oferită celui neutru $F_{1,45} = 14.93, p < .001$. La fel se petrece și între sumele oferite în grupul de control, între suma oferită prietenului care ajută și cea oferită aceluia care este neutru $F_{1,32} = 19.86, p < .001$. Așadar, putem susține că în interiorul grupului cu vinovăție, participanții i-au oferit sumele mai mari mai degrabă victimei decât persoanei neutre, iar această diferență este prezentă și în celelalte două grupuri. Ipotezele H.3.a. și H.4.a. au primit susținere empirică.

Comportamentul individualist vs. comportamentele morale. Datorită testului Levene semnificativ pentru comportamentul individualist, vom analiza cu ajutorul testului Wilcoxon comparațiile dintre comportamentul moral 1 (îndreptat spre victimă/persoana care ajută), comportamentul moral 2 (îndreptat spre persoana neutră) și comportamentul individualist.

În cadrul grupului în care a fost indusă vinovăția, comportamentul moral îndreptat spre victimă ($M_{cm1} = 60.61$) este de o magnitudine mai mare decât comportamentul individualist ($M_{ci} = 11.13$), $T = 27.97, r = -.62$. Deci, ipoteza H.3.b. a fost confirmată. Comportamentul moral îndreptat spre o persoană neutră ($M_{cm2} = 28.27$) este mai mare decât comportamentul individualist ($M_{ci} = 11.13$), $T = 27.75, r = -.425$, ceea ce arată că ipoteza H.3.c. a fost confirmată.

În cadrul grupului cu emoții vicariante induse, comportamentul moral îndreptat spre victimă ($M_{cm1} = 45.24$) este de o magnitudine mai mare decât comportamentul individualist ($M_{ci} = 21.48$), $T = 26.90, r = -.42$. Comportamentul moral îndreptat spre o persoană neutră ($M_{cm2} = 32.20$) este mai mare decât comportamentul individualist ($M_{ci} = 21.48$), $T = 23.89, r = -.30$. Rezultă deci că ipotezele H.4.b. și H.4.c. au fost confirmate.

Valoarea atribuită comportamentului moral. Folosind testul Kruskal–Wallis, am obținut o diferență semnificativă între cele trei grupuri în ceea ce privește valoarea atribuită comportamentului moral ($H(2) = 13.58, p = .024$). Însă, pragul fixat pentru a lua în considerare o diferență semnificativă este $p = .0167$ (corecția Bonferroni, Field, 2009; Howitt & Cramer, 2011). Astfel, rezultatele obținute nu pot fi luate în considerare în urma corecției. Ipoteza 5 nu este susținută empiric.

3.5. Discuții

Acest studiu și-a propus să replice primul studiu experimental realizat de către De Hooge et al. (2011).

În comparație cu studiul inițial, în studiul prezent am inclus și o evaluare inițială a stării emoționale a participanților, deoarece eșantionul din care au fost selectați participanții reprezintă unul de conveniență. Rezultatele obținute de noi sunt diferite de cele obținute în studiul inițial (De Hooge et al., 2011).

Studiul prezent susține efectele pozitive ale vinovăției asupra comportamentului moral, atât în ceea ce privește comportamentul îndreptat spre victimă, cât și comportamentul îndreptat spre alți indivizi din mediu. Aceste rezultate motivează menținerea vinovăției în ierarhia emoțiilor morale propuse de Haidt (2003) sau de Tangney și colaboratorii săi (2007).

3.6. Concluzii

Studiul prezent atrage atenția asupra numărului limitat de cercetări în domeniul emoțiilor vicariante, asupra nevoii de a le studia și se încadrează în linia nouă de cercetare, care studiază emoțiile vicariante și emoțiile morale (Paulus et al., 2013).

Acesta este primul studiu realizat în context social românesc și considerăm că rezultatele evidențiază și diferențe culturale.

Capitolul 4 - Impactul vinovăției, al empatiei și al identității persoanei asupra comportamentului moral în perioada adolescenței

4.1. Influența vinovăției asupra comportamentului moral (Studiul 2a)

4.1.1. Introducere

Perioada adolescenței este o perioadă de vulnerabilitate, în care deciziile adolescenților pot fi foarte ușor influențate de emoțiile pe care le simt (Blakemore, 2008; Casey, & Caudle, 2013; Choudhury, Blakemore, & Charman, 2007). Întrucât în prezența celorlalți (și mai ales în prezența celor de aceeași vârstă) adolescenții tind să ia decizii riscante (Blakemore & Robbins, 2012; Crone, 2013; Wolf, Wright, Kilford, Dolan, & Blakemore, 2013) poate pentru a-și menține statutul în grup și imaginea de sine, considerăm importantă studierea funcției motivaționale îndeplinită de vinovăție în această perioadă de dezvoltare. Pentru a înțelege contextul în care are loc dezvoltarea moralității, putem face referire la rezultatele studiilor recente care evidențiază particularități ce țin de dezvoltarea cognitivă și socială a adolescenților (Blakemore & Robbins, 2012; Crone 2013; Gummerum, Hanoch, Keller, Parsons, & Hummel, 2010; Gummerum, Keller, Takezawa, & Mata, 2008). La acestea se adaugă o mulțime de cercetări care vizează abilitatea de a lua decizii sociale relaționate cu corectitudinea (în engl. „fairness”; Radke, Güroğlu, & de Bruijn, 2012; Güroğlu, Van den Bos, Rombouts, & Crone, 2010). Toate aceste studii pun în evidență diferențe extrem de interesante între dezvoltarea cognitivă, dezvoltarea socio-emoțională și cea morală - în perioada adolescenței, comparativ cu perioada adultă.

Vinovăția face parte din categoria emoțiilor care sunt extrem de relevante în adolescență, datorită rolului pe care îl poartă în dinamica relațiilor de grup. Această emoție ține de conștiința de sine, fiind una dintre emoțiile care se bazează pe evaluarea sinelui, a propriei identități (Eisenberg, 2000).

Ceea ce ne interesează este să surprindem care este influența vinovăției asupra comportamentelor morale și individualiste, așa cum au încercat și studiile anterioare (De Hooge, 2012; De Hooge et al., 2011), însă în rândul adolescenților, pentru a putea identifica posibile diferențe date de etapa de dezvoltare.

4.1.2. Obiective și ipoteze

Pornind de la ideea că adolescenții procesează informația socială cu valențe emoționale în mod diferit față de adulții emergenți și față de adulți, în cadrul acestui studiu vom analiza funcția motivațională a vinovăției în manifestarea comportamentelor morale și a celor individualiste. Astfel, ne așteptăm ca vinovăția să motiveze comportamentele morale și nu manifestarea comportamentelor individualiste.

4.1.3. Metodă

4.1.3.1. Designul studiului

Participanții au fost distribuiți aleator în cele două grupuri incluse în experimentale: (1). grupul în care s-a indus vinovăție, și (2). grupul de control. Variabilele dependente sunt: (1). comportamentul manifestat către victimă/persoana care a ajutat; (2). comportamentul moral manifestat către persoana neutră din mediul social, și (3). comportamentul individualist (de a păstra bani pentru propria persoană). Astfel designul experimental include o variabilă independentă cu trei modalități și trei variabile dependente (numite mai sus).

4.1.3.2. Participanți

În această cercetare am inclus răspunsurile oferite de 53 de adolescenți cu vârste cuprinse între 15 și 17 ani ($M = 15.99$, $SD = .52$) înscriși la trei licee din municipiile Craiova și Cluj-Napoca. Acordurile directorilor, ale profesorilor și ale părinților au fost obținute. Am ales să utilizăm o formă de acord pasiv pentru părinți. Participarea adolescenților a fost voluntară (li s-a comunicat explicit posibilitatea de a nu completa aceste chestionare chiar dacă au acordului părinților).

4.1.3.3. Instrumente

Scenariile morale (De Hooge et al., 2011; De Hooge, 2012) utilizate sunt cele pe care le-am folosit și în studiul anterior. Toți participanții au citit următorul scenariu: *”Imaginează-ți că te grăbești să prinzi o ofertă specială de la un magazin chiar înainte de ora închiderii. Nu ai cum să ajungi acolo la timp pe jos dar știi că prietenul tău, Ioan, are o bicicletă. Această bicicletă este foarte specială pentru el, fiind un cadou primit de la bunica lui, înainte de moartea acesteia. Totuși, el te lasă să folosești bicicleta. Pedalezi până la magazin și prinzi oferta specială.”* În condiția de vinovăție participanții au citit următorul final al scenariului: *„Când ieși din magazin descoperi că bicicleta a fost furată: ai uitat să o legi. Îi spui lui Ioan asta și el este foarte trist.”*. În grupul de control participanții au citit: *„După ce pleci de la magazin, îi dai bicicleta înapoi lui Ioan și îi mulțumești.”*.

Scala Vinovăției Morale (SVM) este o scală pe care am construit-o pentru a evalua nivelul vinovăției, comparativ cu nivelul altor emoții (morale) trăite de participanți. Această scală conține următoarele emoții/stări emoționale: vinovăție, mândrie, bucurie, rușine, tristețe, regret, ușurare, teamă, dezamăgire, furie, remușcare. Indicațiile de completare au fost acestea: *„Mai jos vei găsi o listă de cuvinte care denumesc emoții. Cât de intens simți aceste emoții acum? Citește fiecare item și apoi bifează răspunsul în spațiul din dreptul cuvântului.”* Toate emoțiile incluse în cadrul acestei scale sunt evaluate pe o scală de la 0 la 5 (0=deloc, 1=extrem de puțin, 2=puțin, 3=moderat, 4=mult, 5=extrem de mult). Coeficientul consistenței interne indică o fidelitate crescută a scalei: α Cronbach = .86 (pentru evaluarea inițială, a nivelului stării emoționale de bază, t1) și α Cronbach = .68 (pentru evaluarea de după inducerea emoțiilor, t2). Această scală constituie o variantă prescurtată a scalei utilizate în studiul prezentat în cadrul Capitolului 3.

Evaluarea comportamentelor morale sau individualiste (De Hooge et al., 2011). Comportamentele morale și cel individualist au fost evaluate prin intermediul scenariului următor: *”La o săptămână după evenimentul cu bicicleta este ziua de naștere a lui Ioan și a altui prieten, Mihai. Ai 100 de lei pentru diverse cheltuieli. Câți bani vei aloca pentru cadoul lui Ioan, pentru cadoul lui Mihai și câți bani îți vei păstra ție?”*. Participații au completat fiecare ce sumă îi oferă victimei/persoanei care a ajutat, ce sumă îi oferă unui prieten neutr și

ce sumă opresc pentru propria persoană. Sumele asupra cărora au decis participanții sunt considerate în cercetarea prezentă comportament moral (primele două) și comportament individualist (suma păstrată propriei persoane).

Valoarea comportamentului moral este calculată prin adunarea sumei oferite pentru comportamentele morale, din care este scăzut comportamentul individualist. Formula este aceasta: *Valoarea comportamentului moral = (Suma oferită victimei + suma oferită prietenului neutru) - suma păstrată propriei persoane.*

4.1.3.4. Procedură

Participanții au completat chestionarele în următoarea ordine: (1). au completat SVM; (2). au citit scenariile morale; (3). au completat SVM, și (4) au răspuns scalei ce evaluează comportamentul moral și comportamentul egoist. Fiecare chestionar era însoțit de indicații specifice. Completarea scalelor a durat în medie 20 de minute. După completarea chestionarelor li s-a mulțumit participanților, li s-a explicat scopul studiului și li s-au prezentat rezultatele obținute în cultura vestică.

4.1.3.5. Metode de analiză a datelor

Datele vor fi analizate cu ajutorul analizei multivariate de varianță („multivariate analysis of variance”, MANOVA), date fiind cele trei condiții ale variabilei dependente pe care dorim să le luăm în calcul. Datele privind indicele comportamentului moral vor fi analizate cu ajutorul analizei univariate de varianță („analizei de varianță”, ANOVA).

4.1.4. Rezultate

Analize preliminare. Cei 53 de participanți au fost împărțiți aleator în două grupuri. În grupul de control fiind incluși 19 participanți ($M = 15.96$, $SD = .63$) iar în grupul cu vinovăție indusă fiind incluși 34 ($M = 16.01$, $SD = .46$). Între cele două grupuri nu există diferențe în ceea ce privește vârsta ($t(51) = .32$, $p = .746$, *ns.*).

Inducerea vinovăției. Pentru cei 53 de participanți din cele două grupuri, am calculat mediile și abaterile standard pentru vinovăția măsurată înainte de inducerea vinovăției (de aici vom utiliza expresia "t1" pentru această evaluare) și în urma inducerii emoției (de aici vom utiliza sintagma "t2" pentru a doua evaluare). Apoi, am comparat cele două grupuri. Nu există diferențe semnificative la t1 ($F(1,51) = .97$, $p = .329$) în ceea ce privește vinovăția, însă există diferențe semnificative la t2 ($F(1,51) = 91.05$, $p < .001$). Acest rezultat demonstrează inducerea vinovăției în grupul experimental.

În continuare vom indica rezultatele pentru cele două variabile (comportamentul moral 2 – cel îndreptat înspre prietenul neutru - și comportamentul individualist) introduse în analiză, urmând să analizăm suma oferită victimei cu testul Kruskal-Wallis. Valoarea comportamentului moral, ca variabilă compusă, va fi analizată cu ajutorul ANOVA.

Comportamentele morale îndreptate către persoana neutră (comportamentul moral 2) și comportamentele individualiste. Utilizând Pillai's trace, observăm un efect semnificativ al grupului de apartenență asupra sumei oferite pentru persoana neutră și pentru propria persoană, $V = .45$, $F(2,46) = 19.08$, $p < .001$. Aceste rezultate arată că există un efect semnificativ al apartenenței la grup, care se manifestă asupra comportamentului moral 2 și asupra comportamentului individualist, egoist.

Analiza discriminativă a descris o singură funcție, dată fiind includerea celor două grupuri în analiză. Funcția obținută explică întreaga varianță, $R^2 \text{ canonic} = .67$. Pentru această

funcție, $\lambda = .55$, $\chi^2(2) = 27.78$, $p < .001$. Corelația dintre rezultate (variabilele dependente) și funcția discriminantă arată că sumele oferite pentru persoana neutră (pentru comportamentul moral 2) au încărcat această funcție ($r = .77$), în timp ce comportamentul individualist a încărcat mai puțin pentru această funcție și în sens opus ($r = -.70$). Deci, putem infera că persoanele din cele două grupuri au diferit în privința modului în care au ales manifestarea comportamentului moral către o persoană neutră precum și în manifestarea comportamentului individualist. Comportamentul individualist a influențat funcția în sens negativ, semnificativ. Deci, cei din grupul experimental, în care s-a indus vinovăție, au demonstrat un comportament individualist scăzut, în timp ce participanții din grupul de control și-au păstrat semnificativ mai mult lor înșiși, demonstrând astfel un comportament individualist crescut. Această ultimă diferență ar fi fost vizibilă și dacă împărțeam suma păstrată pentru ei înșiși de către participanții din grupul de control la suma păstrată de cei din grupul cu vinovăție indusă - s-ar fi obținut 2.58, ceea ce arată o diferență semnificativă.

Tabelul 3

Mediile, abaterile standard și corelațiile pentru comportamentele morale și pentru cel individualist

	1	2	3
1. Victimă	-	-.70**	-.72**
2. Prietenul Neutr	-.76**	-	-.50*
3. Propriei persoane	-.42*	-.22	-
<i>Mgrup 1(SD)</i>	59.55 (11.95)	34.08 (11.65)	5.29 (8.52)
<i>Mgrup2 (SD)</i>	65.26 (17.11)	21.57 (12.02)	13.68 (9.10)

Notă. Scorurile pentru grupul în care s-a indus vinovăție se află în secțiunea de jos a tabelului iar scorurile pentru grupul de control se află în secțiunea de sus a tabelului. Grupul 1 este grupul în care s-a indus vinovăție iar grupul 2 este grupul de control.

* $p < .05$, ** $p < .01$

În urma acestor analize, cea de-a doua parte a ipotezei a primit susținere empirică. Diferențierile dintre cele două grupuri indică diferențe în privința comportamentelor morale îndreptate spre o persoană neutră, precum și în ceea ce privește comportamentul individualist.

Comportamentul moral îndreptat către victimă/persoana care a ajutat (comportamentul moral 1). Pentru a analiza și sumele oferite victimei (pentru grupul cu vinovăție indusă), respectiv persoanei care i-a ajutat (pentru grupul de control) am utilizat testul non-parametric Kruskal-Wallis. Deoarece avem de-a face cu comparații multiple, pragul pe care l-am fixat pentru a lua în considerare o diferență semnificativă este $p = .0167$, pentru a nu permite posibile erori de tipul I. Rezultatele obținute arată că suma oferită victimei/persoanei care ajută nu diferă semnificativ între cele două grupuri ($H(1) = 2.20$, $p = .14$, *ns.*). Lipsa diferențelor în ceea ce privește comportamentul moral 1 reprezintă un rezultat neașteptat. Putem conchide că prima parte a ipotezei nu a fost confirmată, participanții din grupul în care s-a indus vinovăție nu au oferit o sumă mai mare victimei.

În ceea ce privește **valoarea „comportamentul moral”**, am derulat ANOVA și am obținut un rezultat al testului Levene $F(1,47) = 1.07$, $p = .30$, *ns.*, iar diferențele dintre cele două grupuri ($F(1,49) = 13.84$, $p = .001$), toate acestea indică faptul că inducerea vinovăției a dus la creșterea comportamentului moral. Deci, cu toate că nu există diferențe între comportamentul moral 1 manifestat în cele două grupuri, dacă sunt luate în considerare ambele comportamente morale și comportamentul individualist, vinovăția motivează manifestarea comportamentelor morale.

4.1.5. Discuție

Participanții din cele două grupuri nu diferă în ceea ce privește suma oferită persoanei față de care se simt vinovați. Acest rezultat merită investigat în continuare, deoarece el diferă de cel manifestat de adulții emergenți și de participanții din Olanda chestionați de către De Hooge și colaboratorii (2011) și De Hooge (2012).

Rezultatele susțin că cele două grupuri diferă semnificativ în privința comportamentului moral manifestat către o persoană ”neutră”. Rămâne de discutat dacă acest ”neutru” este cu adevărat astfel, întrucât este vorba de ziua de naștere a unui alt prieten, iar norma socială este aceea de a oferi cadouri. Pentru adolescenții relațiile cu prietenii, cu cei de aceeași vârstă sunt extrem de importante (Blakemore & Robins, 2012; Crone, 2013).

Vinovăția nu i-a făcut pe participanți neapărat mai altruști, ci mai puțin egoiști. Tendințele de apropiere față de comportamentul moral pot fi motivate de emoții diferite, de valori personale diferite, de evaluări posibile din perspectiva participanților. Considerăm că aceste două tendințe sunt adeseori asociate – atunci când sunt manifestate comportamente morale este mai puțin probabil să se manifeste comportamente individualiste (chiar dacă sunt luați în calcul indivizi diferiți). Totuși, dacă motivațiile pentru aceste două tipuri de comportamente sunt diferite, atunci acestea pot fi manifestate concomitent, față de indivizi diferiți, așa cum este cazul deciziilor pe care le-am utilizat atât noi, cât și De Hooge și colaboratorii săi (2011).

Este necesar să accentuăm diferența dintre rezultatele obținute în acest studiu - diferite față de cele obținute în cultura olandeză (De Hooge et al., 2011; De Hooge, 2012) - și cele obținute de noi în cadrul unui grup extins de adulți emergenți (Rebega, Benga, & Miclea, in press). În plus, adolescenții par a fi mult mai sensibili la ancorele emoționale prezente în scenarii. Dacă analizăm diferența de vârstă, fără o familiarizare cu particularitățile de dezvoltare ale adolescenților nu ne-am aștepta la aceste diferențe. Însă, există o multitudine de studii care atenționează asupra rolului grupului în adolescență, asupra rolului prietenilor și asupra dezvoltării socio-emoționale (Blakemore, 2008; Crone, 2013; Choudhury et al., 2007; Somerville, 2013). Putem considera că reprezintă o limită a studiului prezent includerea unor grupuri atât de mici de participanți în studiu, iar aici ne referim la grupul de control. Desigur, aceste grupuri restrânse se reflectă în mărimea efectelor, însă această limită este ușor de trecut prin reluarea experimentului și prin adăugarea unor noi participanți. Totuși, noi considerăm că numărul de participanți este unul redus, însă suficient pentru a permite punerea în evidență a unor diferențe semnificative, demne de a fi puse în evidență în cercetări ulterioare. În plus, au fost distribuite un număr egal de chestionare pentru ambele grupuri experimentale, rata de răspuns fiind una foarte scăzută. Diferențele obținute între rezultatele studiului descris în cel de-al treilea capitol și rezultatele obținute aici pot fi datorate metodologiei utilizate.

4.1.6. Concluzii

Datele empirice arată că acest cost al încălcării normei morale este suportat de agentul moral și nu de persoana neutră din mediu, dacă luăm în considerare sumele oferite prietenului neutru și propriei persoane precum și valoarea calculată pentru comportamentul moral. Datorită lipsei diferențelor dintre grupul cu vinovăție indusă și cel de control în ceea ce privește suma atribuită victimei (respectiv persoanei care ajută), nu a fost susținută empiric ipoteza formulată. Această lipsă a diferențelor dintre cele două grupuri necesită investigații suplimentare, participanții din grupul de control oferindu-i mai mult persoanei care i-a ajutat decât i-au oferit participanții învinovați victimei.

Studiul prezent atrage atenția asupra emoțiilor care pot fi induse prin intermediul scenariilor, asupra dependenței judecăților morale de anumite emoții morale și de anumite

stări emoționale ale participanților. Cum emoțiile influențează luarea deciziilor și motivează manifestarea comportamentelor, este nevoie să acordăm o atenție specială nuanțelor din scenariile utilizate în studiile din cadrul Psihologiei Moralității.

4.2 Influența reacției empatice a victimei asupra comportamentului moral și individualist (Studiul 2b)

4.2.1. Introducere

Vinovăția este una dintre emoțiile morale, întrucât motivează comportamente compensatorii, morale (Haidt, 2003; Tangney et al., 2007). Una dintre cele mai des citate funcții ale acestei emoții este aceea de a repara o relație care a fost pusă în pericol de către un comportament nepotrivit al agentului moral (Baumeister et al., 1994). Așa cum vinovăția este o emoție considerată adesea drept standardul de aur pentru emoțiile morale, așa este și empatia ca proces moral (Tangney et al., 2007). Empatia, spre deosebire de vinovăție, a fost intens studiată (Eisenberg, 2000; Hoffman, 2000). Empatia este considerată un proces emoțional moral (Tangney et al., 2007). Totuși, așa cum vinovăția poate avea efecte contrare așteptărilor la nivelul relațiilor (De Hooge, 2012; De Hooge et al., 2011), tot așa ar putea avea și empatia (Oakley, 2013).

4.2.1. Obiective și Ipoteze

Nu punem sub semnul întrebării intențiile din spatele manifestării empatiei (acest demers investigativ poate fi derulat în cadrul unei cercetări ulterioare), ci investigăm comportamente care sunt determinate de manifestarea empatiei. Acest demers este unul exploratoriu. Nu am identificat în literatura de specialitate un alt studiu care să investigheze consecințele comportamentale ale unei victime care transmite empatie în loc de furie, indignare sau supărare. Astfel, noi considerăm că aceasta răspunde cu empatie, fiind îndeplinite criteriile ce țin de validitatea de construct pentru a fi etichetată reacția sa drept empatie. Se poate susține că în scenariul utilizat de către De Hooge și colaboratorii săi (2011) victima este pasivă, iar în contextele sociale reale, victima poate avea și o altă reacție (oricare ar fi aceea). Acest studiu explorator este determinat de încercarea de a modifica sarcina astfel încât ea să fie mai apropiată de realitate. În cadrul acestui studiu, vom analiza funcția motivațională a vinovăției asupra comportamentelor morale și individualiste în prezența unei victime empatice.

Ipoteză formulată este următoarea: atunci când victima este empatică, funcția motivațională a vinovăției direcționată înspre manifestarea comportamentelor morale este mai redusă, dar este crescută motivația înspre manifestarea comportamentelor individualiste, spre deosebire de situația în care victima nu este empatică.

4.2.1. Metodă

4.2.3.1. Designul studiului

Participanții au fost distribuiți aleator în cele patru grupuri: (1). grupul în care s-a indus vinovăție și în care victima nu are nicio reacție; (2). grupul în care s-a indus vinovăția și victima este empatică, și (3). grupul de control. Variabilele dependente sunt: (1). comportamentul manifestat către victimă/persoana care a ajutat; (2). comportamentul moral manifestat către persoana neutră din mediul social, și (3). comportamentul individualist (de a păstra bani pentru propria persoană). Astfel, designul experimental include o variabilă independentă cu trei modalități și trei variabile dependente.

4.2.3.2. Participanți

Acest studiu include răspunsurile oferite de 77 adolescenți cu vârste cuprinse între 15 și 18 ani ($M = 16.17$, $SD = .64$, 45.5% dintre participanți sunt de genul feminin iar 54.5% de genul masculin), înscriși la trei licee din municipiile Craiova și Cluj-Napoca. Participarea adolescenților a fost voluntară.

4.2.3.3. Instrumente

Scala Vinovăției Morale (SVM) evaluează o serie de emoții pentru a putea pune în evidență vinovăția, în comparație cu alte emoții apropiate (rușine, regret) sau opuse (bucurie, ușurare). Argumentul pentru denumirea utilizată este acela al funcției pentru care este ea utilizată. Am decis includerea mai multor emoții și stări emoționale pentru a stabili diferențele dintre vinovăție și emoțiile morale apropiate (rușine, regret), dar și între efectele produse de emoțiile mixte (de rușine, teamă, dezamăgire și vinovăție). Această scală este similară celor utilizate în studiile care își propun să evalueze inducerea vinovăției (Nelissen et al., 2008). Coeficientul consistenței interne indică o fidelitate crescută a scalei: α Cronbach = .85 (pentru evaluarea inițială, a nivelului stării emoționale de bază, t1) și α Cronbach = .65 (pentru evaluarea de după inducerea emoțiilor, t2).

Scenariile morale (De Hooge, 2012; De Hooge et al., 2011). Începutul scenariilor a fost același pentru toți participanții și a constat în următoarea descriere: „*Imaginează-ți că te grăbești să prinzi o ofertă specială de la un magazin chiar înainte de ora închiderii. Nu ai cum să ajungi acolo la timp pe jos dar știi că prietenul tău, Ioan, are o bicicletă. Această bicicletă este foarte specială pentru el, fiind un cadou primit de la bunica lui, înainte de moartea acesteia. Totuși, el te lasă să folosești bicicleta.*” Participanții din grupul în care s-a indus numai vinovăție au citit: „*Când ieși din magazin descoperi că bicicleta a fost furată: ai uitat să o legi. Îi spui lui Ioan asta și el este foarte trist.*” (Hooge et al., 2011, p. 446). Pedalezi până la magazin și prinzi oferta specială.” Participanții din grupul de control au citit: „*După ce pleci de la magazin îi duci înapoi bicicleta lui Ioan și îi mulțumești.*” (Hooge et al., 2011, p. 446). Grupul cu victimă empatică a citit: „*Când ieși din magazin descoperi că bicicleta a fost furată: ai uitat să o legi. Îi spui lui Ioan asta și el este foarte trist. Cu toate acestea, el îți răspunde că te înțelege și că i se putea întâmpla și lui dacă era în locul tău.*”.

Evaluarea comportamentului moral și a celui individualist (De Hooge et al., 2011). Comportamentele morale și cel individualist au fost evaluate prin intermediul unui scenariului utilizat și în studiul anterior. Participanții au citit un scenariu în care li se spunea că este ziua a doi prieteni (dintre care unul victima agentului moral, iar celălalt este un prieten care nu fusese implicat în scenariul moral). Participanților li se spunea că au la dispoziție 100 de lei pentru diverse cheltuieli, bani pe care îi pot împărți pentru cadourile celor doi prieteni. De asemenea, participanții își puteau opri o parte din sumă. Comportamentul moral 1 reprezintă

suma oferită victimei, comportamentul moral 2 reprezintă suma oferită prietenului „neutru”, iar comportamentul individualist reprezintă suma păstrată pentru propria persoană.

Valoarea comportamentului moral este calculată prin adunarea sumei oferite pentru comportamentele morale, din care este scăzut comportamentul individualist. Formula este aceasta: *valoarea comportamentului moral = (suma oferită victimei + suma oferită prietenului neutru) - suma păstrată propriei persoane.*

4.2.3.4. Procedură

Participanții: (1). au completat Scala Vinovăției Morale; (2). au citit scenariile morale; (3). au completat din nou SVM, și (4) au răspuns scalei care evaluează comportamentele morale și comportamentul individualist. Durata de completare a fost, în medie, de 20 de minute. Fiecare chestionar a fost însoțit de indicații specifice.

4.2.4. Rezultate

Din cei 77 de adolescenți, 34 au fost implicați în condiția în care a fost indusă vinovăția ($M = 16.01$, $SD = .46$, 44.1% de gen feminin și 55.9% de genul masculin), în grupul de control au fost incluși 19 adolescenți ($M = 15.96$, $SD = .63$, 73.7% dintre participanți sunt de genul masculin, 26.3% de genul feminin), iar în grupul cu victima empatică au fost incluși 24 adolescenți ($M = 16.57$, $SD = .72$, 62.5% dintre participanți și 37.5% de genul masculin). Un participant a raportat numai datele evaluării inițiale și apoi nu au mai răspuns întrebărilor. Astfel grupul cu victimă empatică va avea 23 de participanți în ceea ce privește evaluarea inițială.

Inducerea vinovăției. La t1 nu sunt diferențe semnificative între grupurile care participă la experiment în privința nivelului de vinovăție raportat, ($F(2,74) = .97$, *ns.*), dar la t2 au fost identificate diferențe semnificative ($F(2,74) = 35.98$, $p < .001$). Am decis calcularea diferențelor dintre cele două grupuri cu ajutorul testelor t, însă deoarece dorim evitarea erorilor de tipul I, aplicăm o corecție Bonferroni, pragul de semnificație convenit fiind $p > .017$, și nu $p > .05$. În medie, participanții din grupul cu vinovăție indusă au simțit mai multă vinovăție ($M = 5.26$, $SD = 1.05$) după care au citit scenariul menit să inducă vinovăție, în comparație cu cei din grupul de control ($M = 2.57$, $SD = .83$), $t(51) = 9.54$, $p < .001$, $r = .81$, *Cohen's d* = 2.82). Aceste rezultate indică o diferență semnificativă și o mărime a efectului crescută, ceea ce ne face să considerăm că inducerea vinovăției a avut loc.

Tabelul 4.

Media și abaterea standard pentru variabila vinovăție pentru evaluarea inițială (t1) și evaluarea în urma inducerii emoției (t2) pentru cele trei grupuri

Variabilă Grup	N	M (SD) vinovăție		t	p	Cohen d
		t1	t2			
Vinovăție	34	2.17 (1.66)	5.26 (1.05)	-9.574	.000	-2.22
De control	19	2.57 (0.83)	2.57 (0.83)	0.039	1.000	0
Victimă empatică	23	1.95 (1.26)	4.61 (1.37)	-6.463	.000	-2.02

În medie, la t2 participanții au raportat niveluri mai ridicate de vinovăție după citirea scenariului care induce vinovăție ($M = 5.26$, $SD = 1.05$), în comparație cu grupul în care era prezentă o victimă empatică ($M = 4.61$, $SD = 1.37$), însă diferențele nu sunt semnificative statistic ($t(55) = 1.93$, *ns.*, *Cohen's d* = 0.53). Toate aceste rezultate confirmă inducerea vinovăției în cadrul grupului experimental în care s-a indus vinovăție și în cel în care s-a indus vinovăție iar victima este empatică. Totodată, observăm lipsa inducerii vinovăției în grupul de control.

Comportamentele morale. Pentru a analiza datele cu ajutorul MANOVA a fost necesară eliminarea a 20 de participanți, datorită scorurilor extreme raportate. A fost necesar să eliminăm din analiza MANOVA variabila dependentă a comportamentului individualist, deoarece această variabilă nu îndeplinește asumția omogenității varianțelor. Pentru aceasta am decis să utilizăm teste non-parametrice, cel potrivit fiind Kruskal-Wallis.

Tabelul 5.

Medii și abateri standard pentru comportamentele morale și individualiste manifestate în cele trei grupuri experimentale

Grup	N	Comportament moral 1 manifestat spre victimă/persoana	Comportament moral 2 manifestat înspre persoana neutră din mediu	Comportament individualist
1. Vinovăție indusă	34	59.55 (11.95)	34.08 (11.65)	5.29 (8.52)
2. Vinovăție indusă + victimă empatică	22	46.13 (20.75)	31.59 (14.17)	20.90 (23.88)
3. De control	19	65.26 (17.11)	21.57 (12.02)	13.68 (9.10)

Am ales să raportăm rezultatele obținute cu ajutorul Pillai's trace. Observăm valori semnificativ diferite pentru rezultatele grupurilor în privința sumelor oferite victimei sau persoanei neutre, $V = .47$, $F(2,46) = 8.35$, $p < .001$. Aceste rezultate indică un efect semnificativ al grupului pentru comportamentele morale.

Analiza discriminativă reprezintă următoarea etapă în urma MANOVA. Funcția descrisă de analiza discriminativă explică 81.6% din varianța totală, $R^2_{canonic} = .36$. Împreună, funcția de discriminare diferențiază între cele două grupuri, $\lambda = .57$, $\chi^2(2) = 30.26$, $p < .001$. Corelațiile dintre rezultatele/variabilele dependente și funcția de discriminare arată că suma oferită a încărcat puternic această funcție, referitor la ambele comportamente: pentru victimă ($r = -.64$), iar pentru persoana neutră ($r = .65$). Direcția opusă ne semnalizează tipare de comportament diferite pentru cele două tipuri de comportament moral. Rezultatele indică faptul că indivizii incluși în cele trei grupuri diferă semnificativ în privința deciziei lor de a adopta comportamente morale înspre victimă și înspre prietenul neutru. Această tendință poate fi observată și dacă ne uităm la mediile sumelor oferite de către participanții celor trei grupuri (Tabelul 5.). În ceea ce privește comportamentul moral îndreptat spre victimă, participanții din cele trei grupuri diferă semnificativ ($F(2,74) = 7.78$, $p = .001$). Participanții din grupul cu victimă empatică i-au oferit mai puțin victimei în comparație cu cei din grupul de control ($t(39)=3.19$, $p = .003$), dar și față de cei din grupul cu vinovăție indusă ($t(54)=2.75$, $p = .01$).

Comportamentul individualist. În privința sumei păstrate propriei persoane, participanții din grupul care „interacționează” cu o victimă empatică își păstrează mai mult pentru ei, în comparație cu participanții din grupul cu vinovăție indusă ($H(2) = 12.58$, $p = .002$). Diferența dintre sumele atribuite propriei persoane diferă semnificativ între grupurile care interacționează cu o victimă empatică și cel care interacționează cu o victimă pasivă ($U = 2.35$, $Z = -2.57$, $p = .010$).

Rezultatele confirmă faptul că cele trei grupuri diferă în ceea ce privește modalitatea în care sunt distribuite sumele de bani pentru persoana neutră, pentru victimă/persoana care ajută, precum și pentru propria persoană. În grupul cu vinovăție s-au manifestat comportamente morale crescute și comportamente individualiste scăzute în comparație cu grupul în care s-a indus vinovăție însă victima a fost empatică. Așadar, ipoteza se confirmă.

Valoarea asociată comportamentului moral. Atunci când includem toate datele participanților ($N = 77$), valoarea atribuită comportamentului moral diferă între cele trei

grupuri experimentale. Însă, dacă includem numai participanții ale căror rezultate au fost incluse în analiza MANOVA, diferențele dispar. Acest rezultat arată influența numărului de participanți asupra efectului pus în evidență.

4.2.5. Discuții

În cadrul acestui studiu a fost investigată funcția motivațională a vinovăției asupra manifestării comportamentelor morale și a celor individualiste. În plus, am comparat consecințele vinovăției față de o victimă care nu reacționează la comportamentul agentului moral cu cele ale vinovăției față de o victimă care reacționează empatic. De asemenea, au fost evidențiate diferențe semnificative între consecințele comportamentale ale vinovăției urmate de lipsa reacției victimei și consecințele comportamentale ale vinovăției care a fost urmată de reacția empatică a victimei. În urma reacției empatice a victimei, agentul moral simte vinovăție, însă componenta emoțională nu determină și apariția comportamentului moral, compensator față de victima empatică. Anticipam diferențele dintre comportamentul moral al agenților care au de-a face cu o victimă empatică, și comportamentul acelor indivizi care interacționează cu o victimă pasivă.

O posibilă explicație pentru manifestările agenților morali care au de-a face cu o victimă empatică este aceea că o victimă empatică poate motiva manifestarea emoției morale de vinovăție (aceasta fiind asociată cu valorile morale interiorizate). Însă, comportamentul empatic al victimei nu mai motivează comportamentul moral, deoarece componenta-cheie care motivează manifestarea comportamentului compensator, moral – și anume responsabilitatea asumată – lipsește. Dacă victima consideră că agentul moral nu ar trebui să se simtă vinovat, atunci agentul moral nu mai are motivația necesară pentru a manifesta comportamentul compensatoriu. Din perspectiva noastră, rezultatele obținute ilustrează această ipoteză.

O altă perspectivă este dată de interpretarea agentului moral asupra transgresiunii față de victimă. O reacție empatică poate transmite mesajul că relația nu a fost periclitată, această relație fiind în continuare în echilibru. Ca implicații practice, acest studiu ar putea arăta că empatia manifestată într-un context nepotrivit îl poate face pe agentul moral transgresor să „uite” să își repare greșeala. Este posibil ca procedura utilizată să fie criticată, deoarece nu am utilizat o măsură a empatiei alături de celelalte emoții din Scala Vinovăției Morale. Considerăm că au fost respectate condițiile pe care definiția empatiei le reunește pentru a descrie reacția victimei, deci metodologia respectă criteriile date de validitate conceptuală. Este de reținut faptul că interesul principal a fost concentrat asupra agentului moral, nu asupra pacientului moral.

4.2.6. Concluzii

Studiul prezent arată că vinovăția își pierde funcția de emoție morală atunci când este asociată unui răspuns empatic din partea victimei. Din perspectiva noastră, rezultatele obținute demonstrează importanța responsabilității percepute asupra stării emoționale a victimei precum și a pagubei produse acesteia și relației dintre agentul moral și victimă. Mai mult, acesta este primul studiu din literatura de specialitate care arată că manifestarea empatiei, în unele contexte, nu motivează comportamente morale.

4.3 Influența reparației asupra comportamentelor morale și individualiste ale agentului moral vinovat (Studiul 3)

4.3.1. Introducere

Studiul realizat de către De Hooge (2012) este unul dintre cele mai interesante cercetări recent publicate referitoare la vinovăție, deoarece oferă o perspectivă nouă asupra acestei emoții: reparația altcuiva, reparația venită din partea unei alte persoane, alta decât cea a agentului moral, poate schimba comportamentele subsecvente ale „agresorului”. Această situație descrie acele ipostaze în care există un „conflict” între doi prieteni: unul se simte vinovat, celălalt este victima comportamentului greșit al primului. În urma acestei situații create, un al treilea prieten intervine și repară greșeala inițială a agentului moral. Ceea ce au demonstrat rezultatele empirice este că în diada inițială, agentul moral, „agresorul”, nu a mai manifestat comportamente compensatorii dacă altcineva repară prejudiciul, deși, vinovăția simțită în astfel de situații l-ar fi făcut să manifeste un comportament moral, compensatoriu.

Această perspectivă este interesantă, deoarece, ar fi posibil ca în timp, nefiind însoțită emoția și de comportament (deci și de un cost personal), aceasta să nu mai fie manifestată. Situație posibilă, dacă altcineva repară greșeala, emoția de vinovăție poate să nu mai fie trăită, altminteri această emoție fiind una neplăcută (Baumeister et al., 1994; Tangney et al., 2007). În plus, aceste rezultate contrazic opinia împărtășită în literatura de specialitate, potrivit căreia vinovăția este emoția socială și morală ce ține de conștiința de sine, o emoție care are în vedere reparația relațiilor (Haidt, 2003; Tangney et al., 2007).

4.3.2. Obiective și ipoteze

Obiectivul general al studiului este acela de investiga efectele vinovăției asupra intenției de a se manifesta comportament moral în urma reparației venite din diferite surse (fie de la un prieten, fie din partea propriei persoane). Ne așteptăm ca reparația (venită din partea agentului moral sau a altcuiva) va reduce manifestarea comportamentelor morale și va crește manifestarea comportamentelor individualiste.

4.3.3. Metodă

4.3.3.1. Participanți

La acest experiment au participat 123 adolescenți (58 de gen feminin și 65 de gen masculin), cu vârste cuprinse între 14 și 17 ani ($M = 16.21$; $SD = .57$). Aceștia sunt elevi înmatriculați în două licee și un Colegiu Național din municipiile Craiova și Cluj-Napoca.

4.3.3.2. Instrumente

Scala Vinovăției Morale (SVM) presupune evaluarea unor emoții de către adolescenți, pentru a evalua starea emoțională a acestor participanți. Acest chestionar măsoară intensitatea mai multor emoții care au și funcția de a fi emoții morale: vinovăție, mândrie, bucurie, rușine, tristețe, regret, ușurare, teamă, dezamăgire, furie, remușcare. Fiecare item este evaluat pe o scală Likert cu șase trepte, de la 0 la 5 (0 = deloc, 1 = extrem de puțin, 2 = puțin, 3 = moderat, 4 = mult, 5 = extrem de mult). Am decis includerea mai multor emoții și stări emoționale, pentru stabilirea diferențelor dintre vinovăție și emoțiile morale apropiate (rușine, regret), dar și între efectele produse de emoțiile mixte (de rușine, teamă, dezamăgire și vinovăție). Coeficientul consistenței interne indică o fidelitate crescută a scalei: α Cronbach = .84 (pentru evaluarea inițială, a nivelului stării emoționale de bază, t1) și α Cronbach = .76 (pentru evaluarea de după inducerea emoțiilor, t2).

Scenariile morale (De Hooge et al., 2011; De Hooge, 2012). Vinovăția a fost indusă cu ajutorul scenariilor descrise și în cadrul studiilor anterioare. Toate scenariile au început cu următoarea descriere: „*Imaginează-ți că te grăbești să prinzi o ofertă specială de la un magazin chiar înainte de ora închiderii. Nu ai cum să ajungi acolo la timp pe jos dar știi că prietenul tău, Ioan, are o bicicletă. Această bicicletă este foarte specială pentru el, fiind un cadou primit de la bunica lui, înainte de moartea acesteia. Totuși, el te lasă să folosești bicicleta. Pedalezi până la magazin și prinzi oferta specială.*”

Participanții din grupul în care s-a indus vinovăție și nu a existat nicio reparație au citit următorul scenariu: „*Când ieși din magazin descoperi că bicicleta a fost furată: ai uitat să o legi. Îi spui lui Ioan asta și el este foarte trist.*” (De Hooge et al., 2011, p. 446). Participanții din grupul de control au citit: „*După ce pleci de la magazin îi duci înapoi bicicleta lui Ioan și îi mulțumești.*”. Participanții din grupul în care au reparat ei înșiși prejudiciul produs au citit următorul scenariu: „*Când ieși din magazin descoperi că bicicleta a fost furată: ai uitat să o legi. Îi spui lui Ioan asta și el este foarte trist. După aceasta, te duci la slujba ta cu jumătate de normă. Lucrezi la un magazin second-hand de biciclete unde recunoști bicicleta lui Ioan, pe care i-o dai înapoi lui Ioan. Ioan este foarte fericit că și-a primit bicicleta înapoi.*”. Iar participanții din grupul în care un prieten repară cu totul prejudiciul au citit următorul scenariu: „*Imaginează-ți că te grăbești să prinzi o ofertă specială de la un magazin chiar înainte de ora închiderii. Nu ai cum să ajungi acolo la timp pe jos dar știi că prietenul tău, Ioan, are o bicicletă. Această bicicletă este foarte specială pentru el, fiind un cadou primit de la bunica lui, înainte de moartea acesteia. Totuși, el te lasă să folosești bicicleta. Pedalezi până la magazin și prinzi oferta specială. Când ieși din magazin descoperi că bicicleta a fost furată: ai uitat să o legi. Îi spui lui Ioan asta și el este foarte trist. După aceasta, prietenul tău, Toma, află ce s-a întâmplat. El lucrează la un magazin second-hand de biciclete unde recunoaște bicicleta lui Ioan, pe care i-o înapoiază lui Ioan. Ioan este foarte bucuros că și-a recuperat bicicleta.*”

Evaluarea comportamentului moral și a celui individualist (de De Hooge et al., 2011). A fost utilizat un scenariu care impunea decizii morale precum și asumarea unui comportament moral, respectiv individualist. Participanții au citit: „*La o săptămână după evenimentul cu bicicleta este ziua de naștere a lui Ioan și a altui prieten, Mihai. Ai 100 de lei pentru diverse cheltuieli. Câți bani vei aloca pentru cadoul lui Ioan, pentru cadoul lui Mihai și câți bani îți vei păstra ție?*”. În urma citirii scenariului, participanții au completat ce sumă îi oferă victimei/persoanei care a ajutat, ce sumă îi oferă unui prieten neutru și ce sumă își opresc pentru propria persoană. Sumele asupra cărora au decis participanții sunt considerate în cercetarea prezentă drept comportament moral (primele două), iar suma păstrată pentru propria persoană este considerată comportament individualist.

Valoarea comportamentului moral este calculată prin adunarea sumei oferite pentru comportamentele morale, din care este scăzut comportamentul individualist. Formula este aceasta: *Valoarea comportamentului moral = (suma oferită victimei + suma oferită prietenului neutru) - suma păstrată propriei persoane.*

4.3.3.3. Designul studiului

Designul experimental utilizat este unul cu o variabilă independentă, care are patru modalități (vinovăție indusă și lipsa oricărei reparații, grupul în care propria persoană repară prejudiciul, grupul în care un prieten repară prejudiciul și grupul de control) și trei variabile

dependente: comportamentul moral îndreptat spre victimă, comportamentul moral îndreptat către persoana neutră și comportamentul individualist.

4.3.3.4. Procedură Participanții au completat chestionarele în următoarea ordine: (1). au completat SVM, (2). au citit scenariile morale; (3). au completat SVM, și (4) au răspuns scalei care evaluează comportamentul moral și comportamentul egoist. Fiecare chestionar a fost însoțit de indicații specifice. Completarea scalelor a durat în medie 20 de minute. După completarea chestionarelor li s-a mulțumit participanților, li s-a explicat scopul studiului și li s-au prezentat rezultatele obținute în cultura vestică. Chestionarele au fost completate în clasă, sub formă creion-hârtie.

4.3.4. Rezultate

Au fost analizate toate datele eșantionului inclus în studiu, alcătuit din 123 de participanți, cu vârste cuprinse între 14 și 17 ani ($M = 16.20$; $SD = .57$). Dintre cei 123 de participanți, 58 sunt de genul feminin iar 65 de genul masculin. În grupul cu vinovăție indusă, au fost incluse datele a 34 adolescenți (15 de gen feminin și 19 de gen masculin; $M_{\text{vârstă}} = 16.01$, $SD = .46$). În grupul cu reparația altcuiva, au fost incluși 43 adolescenți (17 de gen feminin și 26 de gen masculin) cu vârste cuprinse între 14 și 17 ($M = 16.51$, $SD = .60$). În grupul cu reparație proprie au fost incluși 27 adolescenți (21 de gen feminin și 6 de gen masculin), cu vârste cuprinse între 15.09 și 17.03 ($M = 15.96$, $SD = .63$). În grupul de control, au fost incluși 19 adolescenți (5 de gen feminin și 14 de gen masculin), cu vârste cuprinse între 15 și 17 ani ($M = 15.96$, $SD = .63$).

În urma analizei cazurilor cu date lipsă pentru evaluarea stărilor emoționale și pentru distribuția sumelor, am eliminat rezultatele a 8 participanți din analiză, astfel că eșantionul inclus în analiză cuprinde acum 115 participanți, cu vârste cuprinse între 15 și 17 ani ($M = 16.23$, $SD = .55$), dintre care 55 de gen feminin și 60 de gen masculin (52.2%).

Evaluarea stării inițiale. Au fost analizate stările emoționale inițiale pentru a se stabili un nivel de bază. Ne interesează în primul rând să putem observa dacă între participanți nu există diferențe în ceea ce privește vinovăția. Nu există diferențe semnificative între cele patru grupuri în privința emoției de vinovăție ($F(3,111) = 2.66$, $p > .05$, *ns.*), la t1 (analiza inițială).

Tabelul 6.
Media și abaterea standard pentru variabila vinovăție pentru evaluarea inițială (t1) și evaluarea în urma inducerii emoției (t2) pentru cele trei grupuri

Grup	N	t1	t2	t	p	Cohen d
Vinovăție	34	2.17 (1.66)	5.26 (1.05)	-9.57	.000	2.22
De control	19	2.57 (0.83)	2.57 (0.83)	.39	1.000	0
Reparația proprie	26	1.53 (0.05)	4.70 (1.12)	-12.81	.000	3.99
Reparația altcuiva	36	2.05 (1.66)	4.39 (1.71)	-6.21	.000	1.38

Evaluarea stării emoționale a participanților în urma inducerii vinovăției. La evaluarea efectuată în urma inducerii vinovăției/a citirii scenariilor (care de acum va fi identificată drept t2), participanții din grupul cu vinovăție au cea mai mare medie raportată a vinovăției, fiind urmați de cei din grupul cu reparație proprie, de cei din grupul cu reparația

altcuiva, ultimii fiind cei din grupul de control (Tabelul 6), diferențele dintre acestea fiind semnificative ($F(3,111) = 18.29, p < .001$). Aceste rezultate ar indica eficiența scenariilor utilizate în vederea inducerii vinovăției.

De asemenea, comparațiile dintre grupuri arată că există diferențe și între grupul cu vinovăție indusă și cel cu reparația prietenului. În medie participanții din grupul cu vinovăție au raportat un nivel mai crescut al vinovăției ($M = 5.26, SD = 1.05$), în comparație cu participanții din grupul cu reparația altcuiva ($M = 4.38, SD = 1.71$), iar diferența dintre cele două grupuri este semnificativă statistic, $t(68) = 2.59, p < .05, r = .29, Cohen's d = 0.61$. Media vinovăției raportată la t2 de grupul de control diferă semnificativ de mediile tuturor celorlalte grupuri, ceea ce arată că scenariul, față de nivelul pe care l-am considerat de bază, a reușit să inducă vinovăție. Pe scurt, față de nivelul de bază, toate grupurile experimentale au raportat un nivel mai crescut al vinovăției ($F(3,111) = 2.66, p > .05$).

Comportamentele morale și individualiste. Pentru început, am analizat și calculat mediile și abaterile standard (Tabelul 7). Pentru a analiza diferențele dintre cele patru grupuri, este nevoie să studiem distribuția datelor și să verificăm varianțele acestora, analiza univariată și multivariată a cazurilor extreme, asocierile dintre acestea, pentru ca apoi să putem studia dacă asumțiile sunt îndeplinite, în vederea realizării MANOVA.

Tabelul 7.

Medii și abateri standard pentru comportamentele morale și individualiste manifestate în cele trei grupuri experimentale

Grup	N	Comportament moral 1 manifestat spre victimă/persoana	Comportamentul moral 2 manifestat înspre persoana neutră din mediu	Comportamentul individualist
Vinovăție indusă	34	59.55 (11.95)	34.08 (11.65)	5.29 (8.52)
Vinovăție + reparația altcuiva	36	43.44 (12.18)	36.38 (8.33)	20.55 (15.71)
Vinovăție + reparație proprie	26	42.57 (20.34)	32.23 (15.26)	17.73 (.06)
De control	19	65.26 (17.11)	21.57 (12.02)	13.68 (9.10)

Influența vinovăției asupra comportamentului moral. În analiză am introdus ca variabile independente grupurile incluse în experiment, iar ca variabile dependente: comportamentul moral 1 și comportamentul moral 2. Utilizând Roy's largest root, am găsit un efect semnificativ al grupului de apartenență asupra sumelor oferite, $\Theta = .43, F(3,111) = 16.06, p < .001$.

Analiza discriminativă care a urmat analizei MANOVA a descris 2 funcții de discriminare. Prima explică 80% din varianță, $R^2_{canonic} = .30$, iar cea de-a doua funcție explică 20%, $R^2_{canonic} = .09$. În combinație, aceste funcții discriminative diferențiază între cele patru grupuri, $\lambda = .63, \chi^2(6) = 51.28, p < .001$, dar dacă excludem prima funcție indicată, cea de-a doua funcție explică și ea semnificativ diferențele dintre grupuri, $\lambda = .90, \chi^2(2) = 51.28, p = .003$. Corelațiile dintre rezultate precum și funcțiile discriminative arată că pentru suma distribuită victimei/persoanei care ajută, $r = .89$ (pentru a doua funcție $r = .51$), iar pentru suma alocată prietenului neutru $r = -.31$ (pentru a doua funcție $r = .98$).

Participanții din grupul cu vinovăție indusă, fără reparație, au diferit în privința comportamentului moral manifestat înspre victimă, în comparație cu cei din grupul cu vinovăție indusă și cu reparația proprie ($t(58) = 4.05, p < .001, Cohen's d = 0.01, r = .005$), dar și față de participanții din grupul cu vinovăție indusă și reparația altcuiva ($t(68) = 5.62, p < .001, Cohen's d = 1.33, r = .55$). Astfel, prima parte a ipotezei a primit susținere empirică, însă mărimile efectelor sunt scăzute.

Evaluarea comportamentului individualist. Deoarece ne interesează și dacă sunt diferențe între cele două grupuri în privința sumei păstrate pentru propria persoană, am analizat datele cu metode neparametrice, cu Testul Kruskal-Wallis, iar rezultatele susțin ca ipoteza nulă să fie respinsă ($H(3) = 22.59, p < .001$) (O corecție Bonferroni a fost aplicată pentru patru grupuri comparate $p = .0125$, iar rezultatul obținut respectă această corecție). În comparație cu participanții din grupul de control, participanții din grupul cu vinovăție indusă nu au diferit semnificativ în privința comportamentului individualist ($U = 257, r = -.17$). Diferența dintre grupul de control și grupul cu vinovăție indusă și cu reparația altcuiva au diferit semnificativ ($U = 109, r = -.56$). Comportamentul individualist manifestat de grupul de control diferă semnificativ de cel manifestat de grupul cu vinovăție indusă și cu reparație proprie ($U = 93.50, r = -.53$). În comparație cu grupul în care s-a indus vinovăție, grupul cu reparația altcuiva diferă semnificativ ($U = 197, r = -.59$). Diferența dintre grupul cu vinovăție indusă și fără reparație și cel cu reparație proprie este semnificativă ($U = 164, r = .54$). Între cele două grupuri cu reparații – reparația proprie versus reparația altcuiva - nu au existat diferențe semnificative ($U = 445.5, r = -.005$). Așadar, a doua parte a ipotezei este confirmată empiric.

Valoarea comportamentului moral. Am analizat cu ajutorul ANOVA diferențele date de valoarea atribuită comportamentului moral ca variabilă dependentă ($F(3,111) = 8.71, p < .001$). În urma analizei de contrast, putem observa că grupul de control nu diferă față de grupul cu reparația altcuiva ($p = .79, ns.$), și nici față de grupul cu reparație proprie ($p = .82, ns.$). Totuși, grupul în care s-a indus vinovăție diferă semnificativ față de grupul în care a existat reparația altcuiva, precum și față de grupul cu reparație proprie ($p < .001$). Grupurile în care un prieten repară prejudiciul și cel în care propria persoană repară prejudicial nu diferă semnificativ ($p = .77, ns.$).

Ipoteza a fost susținută empiric, cele patru grupuri diferă semnificativ în privința manifestării comportamentelor morale. Spre deosebire de celelalte grupuri, participanții vinovați manifestă într-o măsură mai mică comportamente individualiste.

4.3.5. Discuții

Dacă analizăm numai emoția de vinovăție, putem spune că scenariile au reușit să inducă această emoție în grupurile experimentale.

Însă, vinovăția indusă, neurmată de alte reparații motivează comportamente morale (prosociale), iar costurile acestor comportamente nu sunt suportate de persoanele neutre din mediu. Rezultatele analizei de multivarianță a comportamentelor morale manifestate arată diferențe în tiparele de comportament manifestate de grupurile incluse în experiment. Este interesant să observăm tendințele comportamentale ale participanților din grupurile în care există reparație și ale celor din grupul de control.

Una dintre limite este aceea a utilizării scenariilor morale. Acestea pot explica un context limitat al vieții sociale, la care participanții se pot raporta. De la început ne asumăm limita aceasta, a îngustării contextului social, pentru a putea pune în evidență diferențierile fine ale funcției îndeplinite de vinovăție precum și ale consecințelor acesteia.

Apoi, o altă limită a cercetării este aceea a numărului scăzut al participanților. Totuși, rata de răspuns este una foarte scăzută, dacă raportăm numeric 19 la 60 de chestionare distribuite, sau chiar și 36. De aici decurg poate și dificultățile date de distribuțiile datelor și de mărimile efectelor.

4.3.6. Concluzii

Studiul prezent arată că vinovăția este o emoție morală numai dacă nu există reparații pentru transgresiunea morală a agentului moral (fie reparații realizate de agentul moral, fie reparații realizate de un alt individ din mediul social). Deci, condițiile „ideale” pentru ca vinovăția să se manifeste așa cum susțin cele mai multe studii sunt acelea în care nu există reparație externă.

Pe de-o parte, este firesc pentru agentul moral să dorească disiparea vinovăției sale în urma înapoierii obiectului, mobilul apariției acestei emoții neplăcute nemaieexistând, iar vinovăția trăită a acestuia fiind considerată de către el drept una dintre cele mai neplăcute emoții. Totuși, rămâne de stabilit dacă, în alt context, în care miza este diferită (nu este o bicicletă ci este o persoană, un animal de companie sau un obiect costisitor) participanții se comportă la fel. Considerăm că această direcție de cercetare este demnă de urmat, deoarece modificarea framingului este posibil să modifice și rezultatele. Astfel, este posibil ca participanții să elimine componenta de responsabilitate personală prin raționalizări, sau, datorită sumei sau a bunului cu valoarea mare, vinovăția să se transforme în remușcare sau în regret.

Capitolul 5 Considerații finale

5.1. Prezentarea generală a rezultatelor

În **Capitolul 1** din cadrul acestei lucrări am realizat o expunere sintetizată a subdomeniilor Psihologiei Moralității. Am început prin delimitarea conceptuală a „moralității” de sintagmele de „dezvoltare a moralității” și de „dezvoltare morală”. Aceasta a fost prima etapă care ne-a ajutat să plasăm cercetările noastre în domeniul Psihologiei Moralității. Apoi, am descris componentele principale ale dezvoltării morale: judecățile morale, comportamentele morale și emoțiile morale.

A doua etapă a fost aceea de a ne focaliza analiza asupra emoțiilor care țin de conștiința de sine, apoi, mai în detaliu, asupra vinovăției și asupra empatiei (ca procese emoționale morale, parțial integrate și în categoria emoțiilor vicariante). Am descris pe scurt și aversiunea față de vinovăție, acea emoție (compusă din frică și vinovăție) prin intermediul căreia indivizii evită situațiile care le-ar putea aduce o stare afectivă neplăcută, de vinovăție. Am diferențiat vinovăția de celelalte emoții din categoria din care aceasta face parte. Alegerea vinovăției a fost întemeiată de consecințele ei precum și de importanța atribuită acestei emoții, atât în domeniul psihologiei, cât și în sociologie, drept, etică.

Capitolul 2 include o analiză a literaturii de specialitate referitoare la metodele de inducere a vinovăției în studiile experimentale, precum și un studiu pilot. Întrucât am identificat în timpul parcurgerii literaturii de specialitate referitoare la aceste subdomenii (inclusă în Capitolul 1) numărul restrâns al studiilor în care vinovăția este indusă experimental, am decis să cercetăm cum se induce vinovăția în studiile care fac parte din Psihologia Socială și din Psihologia Dezvoltării, în grupurile de adolescenți sau adulți, cu scopul de a identifica cea mai potrivită metodă de a induce vinovăția în studiile ulterioare. Am identificat foarte puține studii în care se induce vinovăția în mod experimental, cele mai multe dintre acestea fiind bazate pe memoria autobiografică. Această metodă, care face apel la

memoria autobiografică, este criticabilă, deoarece indivizii simt disconfort atunci când trăiesc această emoție, deci este posibil să refuze să își amintească o experiență negativă. Acest rezultat, al analizei literaturii de specialitate asupra metodelor de investigare a vinovăției, ne-a motivat să construim designul studiului pilot.

Obiectivul studiului pilot a fost acela de a investiga dacă vinovăția și frica de evaluări negative pot fi induse experimental printr-un test de memorie autobiografică. Din păcate, rezultatele nu au fost nici pe departe cele așteptate: vinovăția nu a fost indusă, nici frica de respingere. Totuși, acest studiu pilot ne-a arătat că vinovăția nu este o emoție facil de indus, participanții fiind rezistenți la trăirea acelor amintiri. Acest studiu pilot ne-a determinat să apelăm la utilizarea scenariilor morale pentru următoarele experimente realizate.

Capitolul 3 este dedicat primului studiu experimental realizat în populația de adulți emergenți români. Obiectivele primului studiu experimental au fost următoarele: (1). de a analiza funcția motivațională a vinovăției asupra comportamentului moral, (2). de a investiga funcția motivațională a emoțiilor vicariante asupra comportamentului moral, și (3). de a stabili care sunt diferențele între consecințele vinovăției și cele ale emoțiilor vicariante asupra comportamentelor morale și asupra celor individualiste. În plus, am avut ca obiectiv și. construirea unei scale de evaluare a emoțiilor morale, cu un accent asupra vinovăției, pentru a putea stabili dacă inducerea acestei emoții are loc (obiectiv 4).

Capitolul 4 include trei studii experimentale realizate pentru a investiga particularitățile vinovăției în perioada adolescenței. *Studiul 2a* include două grupuri experimentale: grupul în care s-a indus vinovăție și cel de control. Includerea acestuia din urmă ne ajută să punem în evidență mai bine influența vinovăției asupra comportamentelor morale și a celor individualiste. *Studiul 2b* include trei grupuri experimentale: grupul în care s-a indus vinovăție și victima este empatică, grupul în care s-a indus vinovăție și victima este pasivă și grupul de control. Valoarea adăugată a *studiului 2b* este dată de crearea posibilității de a analiza mai în detaliu care sunt comportamentele motivate de vinovăție. *Studiul 3* aduce dovezi empirice în favoarea ipotezei conform căreia reparația (venită din partea agentului moral sau a altcuiva) reduce manifestarea comportamentelor morale și crește manifestarea comportamentelor individualiste. În acest studiu au fost incluse 4 grupuri de participanți: un grup în care s-a indus vinovăția dar nu există reparație, unul în care s-a indus vinovăția și există reparație proprie, unul în care s-a indus vinovăția și există o reparație venită din partea unui alt prieten și grupul de control.

5.2. Contribuții ale acestei teze

Capitolul 1 s-a axat pe descrierea suportului teoretic pe care este bazată această teză. Acest capitol cuprinde:

- Definierea termenilor de „moralitate”, „dezvoltare morală” și „dezvoltare a moralității”. Deși aceste trei denumiri sunt utilizate foarte des în literatura de specialitate, noi nu am găsit un studiu care să realizeze o diferențiere și o analiză a relațiilor dintre ele.
- Analiza componentelor de bază ale dezvoltării morale (judecățile morale, comportamentele morale și emoțiile morale). Am punctat importanța intuițiilor în dezvoltarea morală.

- Descrierea și analiza caracteristicilor definitorii ale celor mai citate clasificări ale emoțiilor morale, apoi a emoțiilor morale ce țin de conștiința de sine.
- Definirea vinovăției, ca emoție morală, socială, ce ține de conștiința de sine, asupra căreia ne-am centrat cercetarea.
- Analiza comparativă a vinovăției cu rușinea, regretul, aversiunea față de vinovăție și cu empatia. O înțelegere mai bună a vinovăției va facilita și studierea fricii de vinovăție, deci a aversiunii față de vinovăție.

Astfel, în **Capitolul 1** am realizat o radiografie a domeniului moralității, a componentelor sale, pentru ca apoi să ne focalizăm asupra emoțiilor morale care țin de conștiința de sine, pentru a selecta în primul rând studierea vinovăției - ca emoție morală asupra căreia ne vom centra atenția - și a empatiei, ca proces emoțional moral. În cadrul acestui prim capitol sintetizăm o parte dintre cele mai recente studii din domeniul Psihologiei Moralității, dintre acelea care modifică stereotipurile legate de vinovăție sau excludere socială. (Unul dintre acestea este legat de percepția eronată că vinovăția are numai consecințe pozitive.) În cadrul acestui capitol punctăm adeseori direcții noi de cercetare, cum ar fi nevoia de a integra clasificările adresate emoțiilor morale într-una singură, care să le integreze pe toate cele existente până acum.

Capitolul 2 se adresează unei nevoi identificate în literatura de specialitate adresate vinovăției: nevoia de a utiliza o metodologie unitară pentru a induce această emoție. Așadar, Capitolul 2 aduce o contribuție metodologică majoră domeniului. În plus, acest capitol are următoarele contribuții prin:

- Definirea și conturarea necesității unor modalități experimentale de a induce vinovăția, precum și identificarea criteriilor pentru selecția studiilor incluse în analiză;
- Identificarea a trei mari categorii de metode utilizate pentru a induce vinovăția: (1). prin utilizarea cerinței care face uz de memoria autobiografică, (2). prin jocurile pe calculator, și (3). prin provocarea unei încălcări a unei norme morale în timpul experimentului;
- Descrierea mecanismelor neuronale care susțin asocierea dintre frică și judecăți, emoții, comportamente morale, în vederea argumentării rolului important al fricii în domeniul moralității;
- Realizarea unui studiu pilot, care avut ca obiect testarea eficienței metodei de inducere a vinovăției și a fricii de evaluări negative, prin utilizarea unui test care ține de memoria autobiografică.
- Identificarea ineficienței metodei de inducere a vinovăției și a fricii de evaluări negative în grupuri extinse, prin apelul la memoria autobiografică.

Astfel, Capitolul 2 aduce contribuții notabile din perspectiva metodologiei utilizate în studiile care investighează vinovăția și frica de evaluări negative.

În **Capitolul 3** a fost inclus un studiu detaliat (studiul 1), în care am investigat funcția motivațională a vinovăției asupra comportamentelor morale, în comparație cu cea a emoțiilor vicariante, într-un grup de adulți emergenți. Acest capitol include următoarele contribuții:

- Prezentarea sintetică a particularităților vinovăției și ale studiilor care contrazic opinia împărtășită asupra consecințelor pozitive ale vinovăției;
- Analizarea sintetică a emoțiilor vicariante și diferențierea de sub-componentele acestora;
- Prezentarea efectului Dooby (Nellisen et al., 2007) și identificarea sa în cazul participanților din grupul în care s-a indus vinovăția; Descrierea pașilor urmați pentru

alcătuirea unei scale care ar putea fi de folos în diferențierea vinovăției ca stare, de alte emoții și stări emoționale morale apropiate;

- Confirmarea rolului de emoție morală atribuit vinovăției în rândul adulților emergenți români, prin manifestarea comportamentului moral pregnant, atât față de victimă cât și față de o persoană neutră situației descrise în scenariul menit să inducă vinovăție;
- Considerarea efectului culturii asupra rezultatelor și indicarea unei direcții de cercetare care include și variabila culturală în studiile care investighează emoțiile morale, sociale;
- Studiul realizat (studiul 1) este primul studiu realizat în România în vederea analizării consecințelor asupra comportamentelor morale și individualiste, cu ajutorul acestei metodologii. Utilizarea aceluiași scenariu ca și cele utilizate de către De Hooge et al. (2011) reprezintă un pas în înainte pentru studiul vinovăției, pentru studiile din domeniul Psihologiei Moralității, și pentru studiile care țin de Psihologia Inter-Culturală.

Capitolul 4 este dedicat studiilor realizate într-un grup extins de adolescenți. Aceste studii au avut ca scop investigarea mai în profunzime a funcției motivaționale a vinovăției asupra comportamentelor morale și individualiste, a implicațiilor manifestării empatiei asupra comportamentelor morale. Acest capitol aduce următoarele contribuții:

- Realizarea primelor studii, cu aceste obiective, în etapa de dezvoltare a adolescenței, în România;
- Studiul 2a pune în evidență consecințele pozitive ale comportamentelor morale îndreptate către persoanele neutre, precum și o scădere a comportamentelor individualiste, motivate de vinovăție;
Așadar, luând în considerare aceste consecințe, putem spune că vinovăția motivează comportamentele morale, deci rezultatele susțin includerea vinovăției în categoria emoțiilor morale;
- Studiul 2b este primul studiu realizat, din câte știm, cu ajutorul acestei metodologii, cu scopul de a pune în evidență interacțiunile dintre agentul moral vinovat și victima care are o reacție empatică, și nu este pasivă;
- Rezultatele obținute indică faptul că reacția empatică manifestată de către victimă îi determină pe adolescenții care se regăsesc în poziția de agenți morali să își schimbe comportamentul într-o măsură considerabilă față de situația în care victima este pasivă;
- Studiul 2b, raportat la terminologia utilizată în Teoria Jocurilor indică următoarele rezultate: o victimă care se comportă ca „un porumbel” (condiția victimei empatic), transformă reacția agentului moral vinovat într-o reacție „de șoim”, motivând și manifestând comportament individualist, egoist;
- Studiul 2b se apropie de direcția de cercetare care atrage atenția că empatia nu are numai consecințe pozitive (Oakley, 2013), așa cum susțin majoritatea studiilor care investighează acest proces moral (Eisenberg, 2000; Hoffman, 2000; Tangney et al., 2007);
- Studiul 3 aduce contribuții domeniile: Psihologiei Sociale, Psihologiei Moralității și Psihologiei Dezvoltării, deoarece arată că în situația în care agentul moral se simte vinovat, el tinde să manifeste comportamente compensatorii, morale, către victimă, către indivizii neutri; în situațiile în care este reparat prejudiciul creat de agentul moral (de altcineva sau de către propria persoană), atunci agentul moral simte vinovăție dar nu mai manifestă comportamente morale în aceeași măsură ca și în situația în care prejudiciul nu este reparat;

- Studiul 3 elimină o parte din dificultățile date de metodologia utilizată în primul studiu realizat cu același scop din literatura de specialitate (De Hooge, 2012). În cercetarea noastră am inclus și grupul de control, deoarece în studiul inițial cercetătoarea nu a inclus și acest grup (De Hooge, 2012); de asemenea am inclus și evaluarea stării inițiale a participanților, înainte de manipularea vinovăției;
- Rezultatele studiului 3 indică efectele benefice ale reparațiilor în situația în care vinovăția apare ca urmare a unui prejudiciu material mediu, însă atrag atenția asupra necesității studierii acestui tipar de comportament în relațiile în care prejudiciul este unul considerabil;
- Interpretarea rezultatelor studiului atrage atenția asupra direcției de cercetare în care relațiile sociale au ca scop auto-reglarea emoțională a partenerilor de interacțiune și nu un simplu schimb de bunuri;
- Rezultatele studiilor aduc contribuții notabile Psihologiei Dezvoltării Sociale și Psihologiei Moralității, și îndeamnă la realizarea unor noi cercetări;
- În urma obținerii acestor rezultate, care sunt primele obținute cu această metodologie, din câte știm noi, cel puțin în România, găsim întemeiată studierea efectelor motivaționale ale emoțiilor morale raportate la diferite vârste, întrucât este posibil ca aceleași emoții să îndeplinească funcții motivaționale diferite în etape de dezvoltare diferite.
- Studiile aduc în lumină punctele tari și punctele slabe ale metodologiei, evidențiază nevoia analizei atente a metodologiei.

Rezultatele cercetărilor prezentate în această lucrare, contribuie la susținerea, pe baza dovezilor empirice, a includerii vinovăției între emoțiile morale, în categoria acelor emoții care motivează comportamentele morale, prosoziale, compensatorii, însă în anumite condiții. Vinovăția nu este în sine o emoție morală, cu toate acestea ea poate motiva comportamente morale ale indivizilor în anumite contexte.

Din punctul de vedere al implicațiilor practice, rezultatele experimentelor realizate indică o serie de direcții, care pot fi aplicate în interacțiunile inter-personale, dar și în campaniile în care este ținută manifestarea comportamentelor prosoziale. Date fiind amploarea inegalităților sociale precum și implicațiile manifestării comportamentelor prosoziale asupra bunăstării grupurilor, identificarea unor tendințe comportamentale care îndeamnă către manifestarea acestor comportamente este bine venită. Studiile experimentale au fost soldate cu rezultate diferite față de cele obținute în cultura vestică. În primul rând rezultatele arată consecințele pozitive ale vinovăției asupra comportamentului moral în context socio-cultural românesc. În al doilea rând, aceste rezultate diferite atrag atenția asupra nevoii de a studia emoțiile din perspectiva Psihologiei Inter-Culturale.

Teza prezintă aduce contribuții semnificative în domeniului Psihologiei Dezvoltării, în domeniului Psihologiei Sociale, cât și în cel al Psihologiei Moralității. De fapt, aceasta se încadrează într-un domeniu care combină primele domenii enumerate, domeniu care în limba română s-ar putea numi Psihologia Socială a Dezvoltării (în engl. „Developmental and Life-Span Social Psychology”, termen regăsit și în sub-domeniile identificate de către Asociația Europeană a Psihologilor Sociali). Este prima teză, din câte știm, din România, care își propune studierea vinovăției, ca emoție morală, în perioada adolescenței, în raport cu comportamentele morale. Astfel, rezultatele obținute ne îndreptățesc să susținem că emoțiile și procesele emoționale morale nu îndeplinesc o funcție motivațională distorsionată în sens pozitiv, indiferent de contextul în care se manifestă. Vinovăția este o emoție complexă, care poate fi considerată, ca și empatia, un proces emoțional moral. Funcția motivațională a

vinovăției depinde de particularitățile care țin de dezvoltarea indivizilor implicați, dar și de particularitățile contextelor sociale.

BibliografieBibliografie

- Aquino, K., & Reed, A. I. I. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, *83*, 1423–1440.
- Aristotel (2010). Nicomachean Ethics. In Nadelhoffer, T., Nahmias, E. & Nichols, S. (Readings, Eds.), *Moral psychology: Historical and Contemporary (173-178)*, Wiley-Blackwell.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, *55*, 469-80.
- Arsenio, W. F., & Kramer, R. (1992). Victimizers and their victims: Children's conceptions of the mixed emotional consequences of moral transgressions. *Child Development*, *63*, 915–927.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, *31*(2), 101–119. doi:10.1080/0305724022014322.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, *71*, 364-374.
- Bartlett, M. Y., & DeSteno, D. (2006). Gratitude and prosocial behavior: Helping when it costs you. *Psychological Science*, *17*, 319-325.
- Batson, C. D. (1991). *The altruism question*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Batson, C. D., O'Quin, K., Fultz, J., Vanderplas, M., & Isen, A. (1983). Self-reported distress and empathy and egoistic versus altruistic motivation for helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, *45*, 706-718.
- Batson, C. D., & Shaw, L. L. (1991). Evidence for altruism: Toward a pluralism of prosocial motives. *Psychological Inquiry*, *2*(2), 107-122.
- Batson, C. D., Klein, T. R., Highberger, L., & Shaw, L. L. (1995). Immorality from empathy-induced altruism: When compassion and justice conflict. *Journal of Personality and Social Psychology*, *68*, 1042-1054.
- Batson, C. D., Sager, K., Garst, E., Kang, M., Rubchinsky, K., & Dawson, K. (1997). Is empathy-induced helping due to self-other merging? *Journal of Personality and Social Psychology*, *73*, 495-509.

- Batty, M., & Taylor, M. J. (2003). Early processing of the six basic facial emotional expressions. *Cognitive Brain Research*, *17*, 613–620.
- Battigalli, P., & Dufwenberg, M. (2007). Guilt in games. *American Economic Review-Papers and Proceedings*, *97*, 170-176.
- Baumeister, R. F., & Tice, D. M. (1990). Anxiety and social exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *9*, 165-195.
- Baumeister, R. F., Stillwell, A. M., & Heatherton, T. F. (1994). Guilt: An interpersonal approach. *Psychological Bulletin*, *115*, 243-267.
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., DeWall, C. N., & Zhang, L. (2007). How emotion shapes behavior: Feedback, anticipation, and reflection rather than direct causation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *11*, 167–203.
- Baumeister, R. F. (1998). Empathy, shame, guilt, and narratives of interpersonal conflicts: Guilt-prone people are better at perspective taking. *Journal of Personality*, *66*, 1-37.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*, 497-529.
- Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (Eds.) (2004). *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications*. New York: Guilford.
- Benenson, J. F., Pascoe, J., & Radmore, N. (2007). Children's altruistic behavior in the dictator game. *Evolution and Human Behavior*, *28*, 168–175.
- Ben-Ze'ev, A. (2000). *The subtlety of emotions*. Cambridge: The MIT Press.
- Berndsen, B., Pligt, J. van der, Doosje, B., & Manstead, A. S. R. (2004). Guilt and regret: The determining role of interpersonal and intrapersonal harm. *Cognition & Emotion*, *18*, 55-70.
- Blair, R. J. R. (2003). Neurobiological basis of psychopathy. *British Journal of Psychiatry*, *182*, 5–7.
- Blake, P. R., & McAuliffe, K. (2011). “I had so much it didn’t seem fair”: Eight- year-olds reject two forms of inequity. *Cognition*, *120*, 215-224.
- Blakemore, S.-J. & Robbins, T.W. (2012). Decision-making in the adolescent brain. *Nature Neuroscience*, *15*, 1184-1191.
- Blakemore, S.-J. (2008). Development of the social brain during adolescence. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, *61*, 40-49.

- Blasi, A. (1983). Moral cognition and moral action: A theoretical perspective. *Developmental Review*, 3, 178–210.
- Blasi, A. (1999). Emotions and moral motivation. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 29, 1–19.
- Buckley, K., Winkel, R., & Leary, M. (2004). Reactions to acceptance and rejection: Effects of level and sequence of relational evaluation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 14–28.
- Caravita, S. C. S., Gini, G., & Pozzoli, T. (2012). Main and moderated effects of moral cognition and status on bullying and defending. *Aggressive Behavior*, 38, 456-468.
- Carleton, R. N., Collimore, K. C., & Asmundson, G. J. G. (2007). Social anxiety and fear of negative evaluation: construct validity of the BFNE-II. *Journal of Anxiety Disorders*, 21, 131–141.
- Carlo, G., Mestre, M. V., Samper, P., Tur, A., & Armenta, B. E. (2010). Feelings or cognitions? Moral cognitions and emotions as longitudinal predictors of prosocial and aggressive behaviors. *Personality and Individual Differences*, 48, 872-877.
- Casebeer, W.D., & Churchland, P. S. (2003). The neural mechanisms of moral cognition: a multiple-aspect approach to moral judgment and decision-making. *Biology and Philosophy*, 18, 169–94.
- Casey, B.J., & Caudle, K. (2013). The teenage brain: Self control. *Current Directions in Psychological Science*, 22, 82-87.
- Chang, L. J., Smith, A., Dufwenberg, M., & Sanfey, A. G. (2011). Triangulating the neural, psychological, and economic bases of guilt aversion. *Neuron*, 70(3), 560–72.
- Charness, G., & Dufwenberg, M. (2006). Promises and partnership. *Econometrica*, 74, 1579-1601.
- Choudhury, S. Blakemore, S-J. & Charman, T. (2007). Social cognitive development during adolescence. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 1, 165–174.
- Christensen, J. F., & Gomila, A. (2012). Moral dilemmas in cognitive neuroscience of moral decision-making: A principled review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 36(4), 1249-1264. doi: 10.1016/j.neubiorev. 2012.02.008
- Clark, D. M., & Wells, A. (1995). A cognitive model of social phobia. In: Heimberg RG, Leibowitz M, Hope DA, Schneider FR, editors. *Social phobia: Diagnosis, assessment and treatment*. New York: Guilford press.

- Cova, F. (2011). Two kinds of moral competence. *Lucrare prezentată în cadrul conferinței What makes us Moral*, Amsterdam, 23-24 iunie.
- Crone, E. A. (2013). Considerations of fairness in the adolescent brain. *Child Development Perspectives*, 7(2), 97-103.
- Crone, E. A., Bullens, L., Van der Plas, E. A. A., Kijkuit, E., & Zelazo, P. D. (2008). Developmental changes and individual differences in risk and perspective taking. *Development and Psychopathology*, 20, 1213-1229.
- Cunningham, M. R., Steinberg, J., & Grev, R. (1980). Wanting to and having to help: Motivations for positive mood and guilt-induced helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 181-192.
- Cushman, F., Young, L., & Hauser, M. (2006). The role of conscious reasoning and intuition in moral judgment: Testing three principles of harm. *Psychological Science*, 17, 1082-9.
- Damasio, A. R. (1994). *Descartes' error*. New York, NY: Avon.
- Damasio, H., Grabowski, T., Frank, R., Galaburda, A. M., & Damasio, A. R. (1994). The return of Phineas Gage: Clues about the brain from the skull of a famous patient. *Science*, 264, 1102-1105.
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113-126.
- De Hooge, I. E. (2012). The exemplary social emotion guilt: Not so relationship-oriented when another person repairs for you. *Cognition & Emotion*, 26, 1189-1207.
- De Hooge, I. E., Breugelmans, S. M., & Zeelenberg, M. (2008). Not so ugly after all: When shame acts as a commitment device. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(4), 933-943.
- De Hooge, I. E., Nelissen, R. M. A., Breugelmans, S. M., & Zeelenberg, M. (2011). What is moral about guilt? Acting "prosocially" at the disadvantage of others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(3), 462-473.
- De Hooge, I. E., Zeelenberg, M., & Breugelmans, S. M. (2007). Moral sentiments and cooperation: Differential influences of shame and guilt. *Cognition & Emotion*, 21, 1025-1042.

- de Vignemont, F. and Singer, T. (2006). The empathic brain – When and WHY. *Trends in Cognitive Science*, 10(10), 435-41.
- Decety, J., & Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behav. Cognit. Neurosci. Rev.*, 3, 71–100.
- Decety, J., & Howard, L. H. (2013). The role of affect in the neuro-development of morality. *Child Development Perspectives*, 7, 49-54.
- Decety, J., Michalska, K. J., & Kinzler, K. D. (2011). The developmental neuroscience of moral sensitivity. *Emotion Review*, 3, 305-307.
- Diehl, M., Chui, H., Hay, E. L., Lumley, M. A., Grühn, D., & Labouvie-Vief, G. (2013). Change in coping and defense mechanisms across adulthood: Longitudinal findings in a European American Sample. *Developmental Psychology*. Advance online publication. doi: 10.1037/a0033619.
- Dufwenberg, M., & Gneezy, U., (2000). Measuring beliefs in an experimental lost wallet game. *Games Econ. Behav.*, 30, 163-182.
- Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual Review of Psychology*, 51, 665–697.
- Eisenberg, N., Shea, C. L., Carlo, G., & Knight, G. (1991). Empathy-related responding and cognition: A “chicken and the egg” dilemma. In W. Kurtines & J. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development: Vol. 2. Research* (pp. 63–68). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Eisenberg, N., Spinrad, T. L., & Sadovsky, A. (2006). Empathy-related responding in children. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 517–49). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Eisenberg, N., Valiente, C., & Champion, C. (2004). Empathy-related responding: Moral, social, and socialization correlates. In A. G. Miller (Ed.), *The social psychology of Good and Evil* (pp. 386–415). New York: Guilford.
- Eisenberger, N. I., Lieberman, M. D., & Williams, K. D. (2003). Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*, 302, 290-292.
- Eisenberg, N., Shea, C. L., Carlo, G., & Knight, G. P. (1991). Empathy-related responding and cognition: A "chicken and the egg" dilemma. In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development: Vol. 2. Research* (pp. 63-88). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

- Engen, H. G., & Singer, T. (2012). Empathy circuits. *Current Opinion in Neurobiology*. doi: 10.1016/j.conb.2012.11.003.
- FeldmanHall, O., Dalgleish, T. Thompson, R., Evans, D., Schweizer, S., & Mobbs, D.(2012). Differential Neural Circuitry and Self-Interest in Real versus Hypothetical Moral Decisions. *Social, Cognitive and Affect Neuroscience*, 7, 743-751. doi: 10.1093/scan/nss069.
- Fergus, T. A., Valentiner, D. P., McGrath, P. B., & Jencius, S. (2010). Shame- and guilt-proneness: relationships with anxiety disorder symptoms in a clinical sample. *Journal of Anxiety Disorders*, 24, 811–815. doi: 10.1016/j.janxdis.2010.06.002.
- Ferguson, E., Farrell, K., & Lawrence, C. (2008) Blood donation is an act of benevolence rather than altruism. *Health Psychology*, 27, 327-36.
- Ferguson, T. J., & Stegge, H. (1998). Measuring guilt in children: A rose by any other name still has thorns. In J. Bybee (Ed.), *Guilt and children* (pp. 19-74). San Diego: Academic Press
- Field, A. P. (2009). *Discovering statistics using SPSS: And sex and drugs and rock 'n' roll* (3rd edition). London: Sage.
- Fontaine, J. R. J., Luyten, P., De Boeck, P., Corveleyn, J., Fernandez, M., Herrera, D., Itzès, A., & Tomcsányi, T. (2006). Untying the Gordian knot of guilt and shame: The structure of guilt and shame reactions based on situation and person variation in Belgium, Hungary, and Peru. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37, 273-292. doi:10.1177/0022022105284493
- Fredrickson, B. L. (2013). Positive emotions broaden and build. In E. Ashby Plant & P.G. Devine (Eds.), *Advances on Experimental Social Psychology*, 47 (pp. 1-53). Burlington: Academic Press.
- Gilligan, C. (1977). In a different voice: Women's conceptions of self and of morality. *Harvard Educational Review*, 47, 481-517.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gilovich, T, Medvec, V. H., & Chen, S. (1995). Commission, omission, and dissonance reduction: Coping with regret in the "three doors" problem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 182-190.

- Gilovich, T., Wang, R. F., Regan, D., & Nishina, S. (2003). Regrets of action and inaction across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 34*, 61–71.
- Gini, G., Pozzoli, T., & Hauser, M. (2011). Bullies have enhanced moral competence to judge relative to victims, but lack moral compassion. *Personality and Individual Differences, 50*(5), 603–608.
- Giorgetta, C., Zeelenberg, M., Ferlazzo, F., & D'Olimpio, F. (2012). Cultural variation in the role of responsibility in regret and disappointment: The Italian case. *Journal of Economic Psychology, 33*, 726–737.
- Glenn, A. L., Raine, A., & Schug, R. A. (2009). The neural correlates of moral decision-making in psychopathy. *Molecular Psychiatry, 14*, 5-6.
- Grant, A. M., & Gino, F. (2010). A little thanks goes a long way: Explaining why gratitude expressions motivate prosocial behavior. *Forthcoming in the Journal of Personality and Social Psychology, 98*(6), 946–955.
- Gray, K., & Wegner, D. M. (2011). Dimensions of moral emotions. *Emotion Review, 3*(3), 227-229.
- Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M., & Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science, 293*(5537), 2105–2108.
- Greene, J.D. (2003). From neural "is" to moral "ought": what are the moral implications of neuroscientific moral psychology? *Nature Reviews Neuroscience, 4*, 847-850.
- Gummerum, M., Hanoch, Y., Keller, M., Parsons, K., & Hummel, A. (2010). Preschoolers' allocations in the dictator game: The role of moral emotions. *Journal of Economic Psychology, 31*, 25–43.
- Gummerum, M., Keller, M., Takezawa, M., & Mata, J. (2008). To give or not to give: Children's and adolescents' sharing and moral negotiations in economic decision situations. *Child Development, 79*, 561-576.
- Güroğlu, B., van den Bos, W., Rombouts, S.A.R.B., & Crone, E.A. (2010). Unfair? It depends: Neural correlates of fairness in social context. *Social Cognitive and Affective Neuroscience, 5*, 414-423.
- Güroğlu, B., van den Bos, W., van Dijk, E., Rombouts, S.A.R.B., & Crone, E.A. (2011). Dissociable brain networks involved in development of fairness considerations: Understanding intentionality behind unfairness. *Neuroimage, 57*, 634-641.

- Haidt J. (2000) The positive emotion of elevation. *Prevention and Treatment*, 3. Retrieved January 20, 2001, from the World Wide Web: <http://www.journals.apa.org/prevention/volume 3/preOO3OO03c.html>.
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108, 814-834.
- Haidt, J. (2003). The moral emotions. In R. J. Davidson, K. Scherer, & H. H. Goldsmith (Eds.). *Handbook of affective sciences* (pp. 852-870). Oxford, England: Oxford University Press.
- Haidt, J., & Graham, J. (2007). When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. *Social Justice Research*, 20, 98–116. doi: 10.1007 /s11211-007-0034-z.
- Haidt, J., Koller, S., & Dias, M. (1993). Affect, culture, and morality, or is it wrong to eat your dog? *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 613–628.
- Hamann, K., Warneken, F., Greenberg, J., & Tomasello, M. (2011). Collaboration encourages equal sharing in children but not chimpanzees. *Nature*, 476, 328-331.
- Harder, D. W., Cutler, L., & Rockart, L. (1992). Assessment of shame and guilt and their relationships to psychopathology. *Journal of Personality Assessment*, 59, 584-604.
- Harman, G., Mason, K., & Sinnott-Armstrong, W. (2010) Moral reasoning. In: Doris J, The Moral Psychology Research Group (eds.), *The handbook of moral psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Hart, D., Atkins, R., & Ford, D. (1998). Urban America as a context for the development of moral identity in adolescence. *Journal of Social Issues*, 54, 513-530.
- Ho, D.Y., Fu, W., Ng, S.M. (2004). Guilt, shame and embarrassment: Revelations of face and self. *Culture & Psychology*, 10(1), 64-84.
- Hoffman, M. L. (1982). Development of prosocial motivation: Empathy and guilt. In N. Eisenberg-Berg, (Ed.), *Development of Prosocial Behavior* (pp. 281-313). New York: Academic Press.
- Hoffman, M. L. (1998). Varieties of empathy-based guilt. In J. Bybee (Ed.), *Guilt and children* (pp. 91-112). San Diego, CA: Academic Press.
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International differences in work related values*. Beverly Hill, CA, Sage.
- Horner, V., Carter, J. D., Suchak, M., & de Waal, F. B. M. (2011). Spontaneous prosocial choice by chimpanzees. *Proc Natl Acad Sci USA*, *108*, 13847–13851.
- Howitt, D., & Cramer, D. (2011). *Introduction to Statistics in Psychology*. Harlow; Prentice Hall.
- Huebner, B., S. Dwyer, & Hauser, M. D. (2009). The role of emotion in moral psychology. *Trends in Cognitive Science*, *13*(1), 1-6.
- Hume, D. (2010) Selections from Enquiries Concerning the Principles of Morals , In Nadelhoffer, T., Nahmias, E. & Nichols, S. (Readings, Eds.), *Moral psychology: Historical and Contemporary Readings* (pp. 32-36), Wiley-Blackwell. (Original work published 1751)
- Hutcherson, C.A., & Gross, J.J. (2011). The moral emotions: a social functionalist account of anger, disgust, and contempt. *Journal of Personality and Social Psychology*, *100*, 719-737.
- Inbar, Y., Pizarro, D., Gilovich, T., & Ariely, D. (2013). Moral masochism: On the connection between guilt and self-punishment. *Emotion*, *13*(1):14-8. doi: 10.1037/a0029749.
- Iyer, A., Leach, C.W., & Crosby, F.J. (2003). White guilt and racial compensation: The benefits and limits of self-focus. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *29*, 117 – 129.
- Jaffe, S., & Hyde, J.S. (2000). Gender differences in moral orientation: A meta- analysis. *Psychological Bulletin*, *126*, 703–726.
- Johnston, M., & Krettenauer, T. (2011). Moral self and moral emotion expectancies as predictors of anti- and prosocial behavior in adolescence: A case for mediation? *European Journal of Developmental Psychology*, *8*(1), 228-243. doi:10.1080/17405621003619945.
- Joireman J. (2004). Empathy and the self-absorption paradox II: Self-rumination and self-reflection as mediators between shame, guilt, and empathy. *Self and Identity*, *3*, 225–238.
- Jolliffe D., & Farrington D. P. (2004). Empathy and offending. A systematic review and meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, *9*, 441 — 476.

- Kant, I. (2010). Introduction to groundwork for metaphysics of morals. In Nadelhoffer, T., Nahmias, E. & Nichols, S. (Readings, Eds.), *Moral psychology: Historical and Contemporary* (pp. 37-39), Wiley-Blackwell (original work published in 2002).
- Kelebeyev, V. (2011). A compassionate society . An immodest proposal. Lucrare prezentată în cadrul conferinței *What makes us Moral*, Amsterdam, 23-24 iunie.
- Keller, M., & Edelstein, W. (1991). The development of socio-moral meaning making: Domains, categories and perspective-taking. In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development: Vol. 2. Research* (pp. 89-114). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Keller, M., Lourenço, O., Malti, T., & Saalbach, H. (2003). The multifaceted phenomenon of “happy victimizers”: A cross-cultural comparison of moral emotions. *British Journal of Developmental Psychology*, *21*, 1–18.
- Keller, M., Takezawa, M., & Mata, J. (2008). To give or not to give: Children’s and adolescents’ sharing and moral negotiations in economic decision situations. *Child Development*, *79*, 561-576.
- Keltner, D., & Buswell, B. N. (1996). Evidence for the distinctness of embarrassment, shame and guilt: A study of recalled antecedents and facial expressions of emotion. *Cognition and Emotion*, *10*, 155-171.
- Ketelaar, T., & Au, W. T. (2003). The effects of guilt on the behaviour of uncooperative individuals in repeated social bargaining games: An affect-as information interpretation of the role of emotion in social interaction. *Cognition and Emotion*, *17*, 429-453.
- Kochanska, G. (1991). Socialization and temperament in the development of guilt and conscience. *Child Development*, *62*, 1379-1392.
- Kochanska, G. (2002). Committed compliance, moral self, and internalization: A mediational model. *Developmental Psychology*, *38*, 339–351.
- Kochanska, G., Aksan, N., & Joy, M. E. (2007). Children’s fearfulness as a moderator of parenting in early socialization: Two longitudinal studies. *Developmental Psychology*, *43*, 222–237.
- Kochanska, G., Barry, R. A., Jimenez, N. B., Hollatz, A. L., & Woodard, J. (2009). Guilt and effortful control: Two mechanisms that prevent disruptive developmental trajectories. *Journal of Personality and Social Psychology*, *97*, 322-333.

- Kochanska, G., Gross, J. N., Lin, M.-H., & Nichols, K. E. (2002). Guilt in young children: Development, determinants, and relations with a broader system of standards. *Child Development, 73*, 461-482.
- Kochanska, G., Koenig, J. L., Barry, R. A., Sanghang, K., & Yoon, J. E. (2010). Children's conscience during toddler and preschool years, moral self, and a competent, adaptive developmental trajectory. *Developmental Psychology, 46*, 1320–1332.
- Kochanska, G., Padavich, D. L., & Koenig, A. L. (1996). Children's narratives about hypothetical moral dilemmas and objective measures of their conscience: Mutual relations and socialization antecedents. *Child Development, 67*, 1420–1436.
- Koenigs, M., Young, L., Adolphs, R., Tranel, D., Cushman, F., Hauser, M., & Damasio, A. (2007). Damage to the prefrontal cortex increases utilitarian moral judgements. *Nature, 446*(7138), 908-911.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research*. (pp. 347-480). Chicago: Rand McNally.
- Krebs, D., & Denton, K. (2005). Toward a more pragmatic approach to morality: A critical evaluation of Kohlberg's model. *Psychological Review, 112*, 629–649.
- Krettenauer, T., & Johnston, M. (2011). Positively versus negatively charged moral emotion expectancies in adolescence: The role of situational context and the developing moral self. *British Journal of Developmental Psychology, 29*, 475–488. doi: 10.1348/026151010X508083.
- Krettenauer, T., Jia, F., & Mosleh, M. (2011). The role of emotion expectancies in adolescents' moral decision making. *Journal of Experimental Child Psychology, 108*, 358–370.
- Krettenauer, T., Malti, T., & Sokol, B. W. (2008). Development of moral emotions and the happy-victimizer phenomenon: A critical review of theory and application. *European Journal of Developmental Science, 2*, 221–235.
- Kroll, J., & Egan, E. (2004). Psychiatry, moral worry, and moral emotions. *J. Psychiatr. Pract., 10*, 352–60.
- Landman, J. (1993). *Regret: The persistence of the possible*. New York: Oxford University Press.

- Lapsley, D.K., & Narvaez, D. (2004). A social-cognitive approach to the moral personality. In D.K. Lapsley & D. Narvaez (Eds.), *Moral development, self and identity* (pp. 189-212). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Leary, M. R. (1983). A brief version of the Fear of Negative Evaluation Scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *9*, 371-375. doi:10.1177/0146167283093007
- Leary, M.R., Kowalski, R.M., Smith, L., & Phillips, S. (2003). Teasing, rejection and violence: Case studies of the school shootings. *Aggressive Behavior*, *29*, 202-214.
- Leith, K. P., & Baumeister, R. F. (1998). Empathy, shame, guilt, and narratives of interpersonal conflicts: Guilt-prone people are better at perspective taking. *Journal of Personality*, *66*, 1-38.
- Lewin, K. (1945). The Research Center for Group Dynamics at Massachusetts Institute of Technology, *Sociometry*, *8*, 126–35.
- Lindsey, L. L. M. (2005). Anticipated guilt as behavioral motivation: An examination of appeals to help unknown others through bone marrow donation. *Human Communication Research*, *31*, 453-481.
- Loewenstein, G., & Lerner, J. S. (2003). The role of affect in decision making. In R. Davidson, K. Scherer & H. Goldsmith (Eds.), *Handbook of Affective Science* (pp. 619–642). Oxford: Oxford University Press.
- Lowe, C. M. (1964). The equivalence of guilt and anxiety as pathological constructs. *Journal of Consulting Psychology*, *28*, 553-554.
- MacDonald, G., Kingsbury, R., & Shaw, S. (2005). Adding Insult to Injury. In K. D. Williams, J. P. Forgas & W. von Hippel (Eds.), *The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* (pp. 77-90). New York, NY: Psychology Press.
- MacDonald, G., & Leary, M. R. (2005). Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychological Bulletin*, *131*, 202–223.
- Mandel, D. R. (2003). Counterfactuals, emotions, and context. *Cognition and Emotion*, *17*(1), 139-159.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159-187). New York: Wiley.
- Martinez, L. M. F., Zeelenberg, M., & Rijsman, J. B. (2011). Behavioural consequences of regret and disappointment in social bargaining games. *Cognition and Emotion*, *25*(2), 351-359.

- Mascaro, J. S., Rilling, J. K., Tenzin Negi L., & Raison, C. L. (2013). Compassion meditation enhances empathic accuracy and related neural activity. *Soc Cogn Affect Neurosci*, 8(1), 48-55. doi: 10.1093/scan/nss095.
- McCullough, M. E., Kilpatrick, S. D., Emmons, R. A., & Larson, D. B. (2001). Is gratitude a moral affect? *Psychological Bulletin*, 127, 249–266.
- Mesquita, B., & Frijda, N. H. (2011). An emotion perspective on emotion regulation. *Cognition and Emotion*, 25, 782-784.
- Mikulincer, M., & Florian, V. (1998). The relationship between adult attachment styles and emotional and cognitive reactions to stressful events. In Simpson, J., & Rholes, S. (eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 143-165). New York: Guilford.
- Miller, P., Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Shell, R. (1996). Relations of moral reasoning and vicarious emotion to young children's prosocial behavior towards peers and adults. *Developmental Psychology*, 32, 210-219.
- Moll, J., de Oliveira-Souza, R., & Esslinger, P. J. (2003). Morals and the human brain: A working model. *Neuroreport*, 14(3), 299–305.
- Moll, J., de Oliveira-Souza, R., Eslinger, P. J., Bramati, I. E., Mourao-Miranda, J., Andreiuolo, P. A., & Pessoa, L. (2002). The neural correlates of moral sensitivity: A functional magnetic resonance imaging investigation of basic and moral emotions. *Journal of Neuroscience*, 22, 2730–2736.
- Moll, J., Zahn, R., de Oliveira-Souza, R., Krueger, F., & Grafman, J. (2005). The neural basis of human moral cognition. *Nature Reviews Neuroscience*, 6, 799–809.
- Morling, B., Kitayama, S., & Miyamoto, Y. (2002). Cultural practices emphasize influence in the U.S. and adjustment in Japan. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 311-323
- Mosher, D. L. (1966). The development and multitrait-multimethod matrix analysis of three measures of three aspects of guilt. *Journal of Consulting Psychology*, 30, 25–29.
- Murphy, R. O., & Ackermann, K. A. (2012; under review). A review of social preferences measurement methods. Retrieved from http://vlab.ethz.ch/svo/SVO_Slider/SVO_Slider.html.
- Murphy, R. O., Ackermann, K. A., & Handgraaf, M. J. J. (2011). Measuring social value orientation. *Judgment and Decision Making*, 6(8), 771-781.

- Nelissen, R. M. A., & Zeelenberg, M. (2009). When guilt evokes self-punishment: Evidence for the existence of a Dobby-effect. *Emotion, 9*, 118-122.
- Nelissen, R. M. A., Dijker, A. J., & De Vries, N. K. (2007). How to turn a hawk into a dove and vice versa: Interactions between emotions and goals in a give-some dilemma game. *Journal of Experimental Social Psychology, 43*, 280-286.
- Nelissen, R.M.A., Leliveld, M., Van Dijk, E., & Zeelenberg, M. (2011). Fear and guilt in proposers: Using emotions to explain offers in ultimatum bargaining. *European Journal of Social Psychology, 41*(1), 78-85.
- Nucci, L., & Gingo, M. (2008). Moral reasoning. In U. Goswami (Ed.), *Handbook of childhood cognitive development* (2nd edition). Oxford, UK: Blackwell.
- Nucci, L., & Turiel, E. (2009). Capturing the complexity of moral development and education. *Mind, Brain, and Education, 3*, 151-159.
- Nunner-Winkler, G., & Sodian, B. (1988). Children's understanding of moral emotions. *Child Development, 59*, 1323-1338.
- Nunney, L. (1985). Group selection, altruism, and structured-deme models. *American Naturalist, 126*, 212-230.
- Oakley, B. (2013). Concepts and implications of altruism bias and pathological altruism, *PNAS Early Edition*, <http://www.pnas.org/content/early/2013/06/04/1302547110.full.pdf>
- Oakley, B., Knafo, A., Madhavan, G., & Wilson, D. (Eds.) (2012). *Pathological altruism*. New York, NY: Oxford University Press.
- Oaten, M., Williams, K. D., Jones, A., & Zadro, L. (2008). The effects of ostracism on self-regulation in the socially anxious. *Journal of Social and Clinical Psychology, 27*, 471-504.
- Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analysis. *Psychological Bulletin, 128*, 3-72.
- Paulus, F. M., Müller-Pinzler, L., Westermann, S., & Krach, S. (2013). On the distinction of empathic and vicarious emotions. *Frontiers in human neuroscience, 7*, 196.
- Paxton, J. M., Ungar, L., & Greene, J. D. (2012) Reflection and reasoning in moral judgment. *Cognitive Science, 36*(1) 163-177.
- Paxton, J. M., & Greene, J. D. (2010). Moral reasoning: Hints and allegations. *Topics in Cognitive Science, 2*(3), 511-527.

- Pelligra, V. (2011). Empathy, guilt-aversion, and patterns of reciprocity. *Journal of Neuroscience, Psychology and Economics*, 4(3), 161-173.
- Piaget, J. (1965). *The moral judgment of the child*. New York: Free Press. (Original work published 1932).
- Platon. (2000). *The Republic* (Rev. ed.) (G.R.F. Ferrari & T. Griffith, Trans.) Cambridge University Press.
- Premack, D., & Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behav. Brain Sci.*, 1, 515–526
- Radke, S., Güroğlu, B., & de Bruijn E.R.A. (2012). There's something about a fair split: Intentionality moderates context-based fairness considerations in social decision-making. *PLoS ONE*, 7.
- Rapee, R. M., & Heimberg, R. G. (1997). A cognitive-behavioral model of anxiety in social phobia. *Behaviour Research and Therapy*, 35, 741-756.
- Rebeaga., O. L., Apostol, L., Benga, O., & Miclea, M. (2013). Inducing Guilt: A Literature Review. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 78, 536–540 01/2013; DOI:10.1016/j.sbspro.2013.04.346.
- Rebeaga., O. L., Benga, O., & Miclea, M. (in press). Another Perspective on Guilt's Moral Status: The Romanian Case. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*.
- Rest, J., Narvaez, D., Bebeau, M. J., & Thoma, S. J. (1999) *Postconventional Moral Thinking: a neo-Kohlbergian approach* (Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum).
- Rochat, P. (2010). Emerging self-concept. In J.G. Bremner & T.D. Wachs (Eds.), *Blackwell Handbook of Infant Development* (2nd Edition). London: Blackwell Publishers.
- Roseman, I. J. (1984). Cognitive determinants of emotions: A structural theory. In P. Shaver (Ed.), *Review of Personality and Social Psychology*, 5, 11-36.
- Rothbart, M. K., Hanley, D., & Alberg, M. (1986). Gender differences in moral reasoning. *Sex Roles*, 15, 645-653.
- Ruby, P., & Decety, J. (2004). How would you feel versus how do you think she would feel? A neuroimaging study of perspective taking with social emotions. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 19, 988–999.
- Russell, J. A. (1980). A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 1161-1178.

- Rușine (1998) În Dicționarul explicativ al limbii române online (ed. 2) Disponibil la: <http://dexonline.ro/definitie/ru%C8%99ine> Accesat în februarie 2012.
- Sabini, J., & Silver, M. (1997). In defense of shame: Shame in the context of guilt and embarrassment. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 27(1), 1–15.
- Saelen, C., & Markovits, H. (2008). Adolescents' emotion attributions and expectations of behavior in situations involving moral conflict. *Journal of Experimental Child Psychology*, 100, 53–76.
- Schacht, A., & Sommer, W. (2009). Emotions in word and face processing: early and late cortical responses. *Brain Cognition*, 69, 538–550.
- Sava, F. A. (2011). *Analiza datelor în cercetarea psihologică*. Ediția a II-a. Cluj-Napoca: ASCR.
- Schlochtermeyer, L. H., Kuchinke, L., Pehrs, C., Urton, K., Kappelhoff, H., & Jacob, A.M. (2013). Emotional Picture and Word Processing: An fMRI Study on Effects of Stimulus Complexity. *PLoS ONE*, 8(2), e55619.
- Sebastian, C. L., Fontaine, N. M., Bird, G., Blakemore, S. J., Brito, S. A., McCrory, E. J., & Viding, E. (2012). Neural processing associated with cognitive and affective Theory of Mind in adolescents and adults. *Soc Cogn Affect Neurosci.*, 7(1), 53-63. doi: 10.1093/scan/nsr023.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Shamay-Tsoory, S.G., Harari, H., Aharon-Peretz, J., & Levkovitz, Y. (2010). The role of the orbitofrontal cortex in affective theory of mind deficits in criminal offenders with psychopathic tendencies. *Cortex*, 46(5), 668-677.
- Shimanoff, S. B. (1984). Commonly named emotions in everyday conversations. *Perceptual and Motor Skills*, 58, 514.
- Silvers, J. A., McRae, K., Gabrieli, J. D. E., Gross, J. J., Remi, K. A., & Ochsner, K. N. (2012). Age-related differences in emotional reactivity, emotional reactivity, regulation and rejection sensitivity in adolescence. *Emotion*, 12, 1235-1247. 10.1037/10028297aaa.
- Singer, T., Seymour, B., O'Doherty, J. P., Stephan, K. E., Dolan, R. J., & Frith, C. D. (2006). Empathic neural responses are modulated by the perceived fairness of others. *Nature*, 439, 466–469.

- Smetana, J. G., & Killen, M. (2008). Moral cognition, emotions, and neuroscience: An integrative developmental view. *European Journal of Developmental Science*, 2, 324-339.
- Smith, A. (1976). *The theory of moral sentiments*. Oxford, England: Oxford University Press. (Original work published 1759).
- Smith, C. A., & Lazarus, R. S. (1993). Appraisal components, core relational themes, and the emotions. *Cognition and Emotion*, 7, 233–269.
- Smith, R. H., Webster, J. M., Parrott, W. G., & Eyre, H. L. (2002). The role of public exposure in moral and nonmoral shame and guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 138-159.
- Sober, E., & Wilson, D. S. (1998). *Unto others: The evolution and psychology of unselfish behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Somerville, L. H. (2013). The teenage brain: Sensitivity to social evaluation. *Current Directions in Psychological Science*, 22(2), 129-135.
- Stevens, J. R., & Hauser, M. D. (2004). Why be nice? Psychological constraints on the evolution of cooperation. *Trends in Cognitive Sciences*, 8, 60-65.
- Stich, S., Doris, J. M., & Roedder, E. (2010). Altruism. In J. M. Doris & The Moral Psychology Research Group (Eds.), *The Moral Psychology Handbook* (pp. 147-205). Oxford: Oxford University Press.
- Sutton, J., Smith, P. K., & Swettenham, J. (2001). 'It's easy, it works, and it makes me feel good' – A response to Arsenio and Lemerise. *Social Development*, 10, 74–78.
- Sutton, J., & Smith, P. K. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. *Aggressive Behavior*, 25, 97-111.
- Tangney, J. P. (1992). Situational determinants of shame and guilt in young adulthood. *Personal. Soc. Psychol. Bull.*, 18, 199–206.
- Tangney, J. P. (1991). Moral affect: The good, the bad, and the ugly. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 598-607.
- Tangney, J. P., Miller, R. S., Flicker, L., & Barlow, D. H. (1996). Are shame, guilt, and embarrassment distinct emotions? *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1256-1269.
- Tangney, J. P., Stuewig, J., & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345-372.

- Tangney, J. P., Wagner, P., & Gramzow, R. (1992). Proneness to shame, proneness to guilt, and psychopathology. *Journal of Abnormal Psychology, 101*, 469–478. doi:10.1037/0021-843X.101.3.469
- Teroni, F., & Deonna, J. A. (2008). Differentiating Shame from Guilt. *Consciousness and Cognition, 17*(3), 725-740.
- Tomasello, M., & Vaish, A. (2013). Origins of human cooperation and morality. *Annual Reviews of Psychology, 64*, 231-255.
- Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Turiel, E. (1998). The development of morality. In N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of Child Psychology. Vol. 3. Social, emotional and personality development* (pp. 863-932). New York: Wiley.
- Turiel, E., & Wainryb, C. (1998). Concepts of freedoms and rights in a traditional, hierarchically-organized society. *British Journal of Developmental Psychology, 16*, 375–395.
- Ugazio G, Lamm C, & Singer T. (2011). The role of emotions for moral judgments depends on the type of emotion and moral scenario. *Emotion, 12*, 579–590.
- Van Dijk, E., & Vermunt, R. (2000). Strategy and fairness in social decision making: Sometimes it pays to be powerless. *Journal of Experimental Social Psychology, 36*, 1–25.
- Van Lange, P. A. M. (1999). The pursuit of joint outcomes and equality in outcomes: An integrative model of social value orientation. *Journal of Personality and Social Psychology, 77*, 337-349.
- Van Lange, P. A. M., & Kuhlman, D. M. (1994). Social value orientations and impressions of a partner's honesty and intelligence: A test of the might versus morality effect. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*, 126–141.
- Van Lange, P. A. M., Bekkers, R, Schuyt, T. N. M., & Van Vugt, M. (2007). From games to giving: Social value orientation predicts donations to noble causes. *Basic and Applied Social Psychology, 29*, 375–384.
- Van Lange, P. A. M., Otten, W., De Bruin, E., & Joireman, J. (1997). Development of prosocial, individualistic, and competitive orientations: Theory and preliminary evidence. *Journal of Personality and Social Psychology, 73*, 733–746.

- Vinovăție (2009) În Dicționarul explicativ al limbii române online (ed. 3) Disponibil la: <http://dexonline.ro/definitie/vinov%C4%83%C8%9Bie> Accesat în februarie 2012.
- Wagner, U., Handke, L., Dörfel, D., Walter, H. (2012) An Experimental Decision-Making Paradigm to Distinguish Guilt and Regret and Their Self-Regulating Function via Loss Averse Choice Behavior. *Front Psychol.*, 22(3), 431. doi: 10.3389/fpsyg.2012.00431.
- Watkins, P. C., Scheer, J., Ovnicek, M., & Kolts, R. (2006). The debt of gratitude: Dissociating gratitude and indebtedness. *Cognition and Emotion*, 20, 217-241.
- Watson, D., & Clark, L. A. (1999). *PANAS-X. Manual for the Positive and Negative Affect Schedule - Expanded form*. Iowa: The University of Iowa.
- Watson, D., & Friend, R. (1969). Measurement of social-evaluative anxiety. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 33, 448-457.
- Williams, K. D., & Sommer, K. L. (1997). Social ostracism by one's coworkers: Does rejection lead to loafing or compensation? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 693-706.
- Wong, Y., & Tsai, J.L. (2007). Cultural models of shame and guilt. Chapter in J. Tracy, R. Robins, & J. Tangney (Eds.). *Handbook of Self-Conscious Emotions*, (pp. 210-223). New York, NY: Guilford Press.
- Wood, A. M., Maltby, J., Stewart, N., & Joseph, S. (2008). Conceptualizing gratitude and appreciation as a unitary personality trait. *Personality and Individual Differences*, 44, 619-630.
- Wood, A. M., Joseph, S., & Linley, P. A. (2007). Gratitude: The parent of all virtues. *The Psychologist*, 20, 18–21.
- Yang, Y., Raine, A., Narr, K. L., Colletti, P., & Toga, A. W. (2009). Localization of deformations within the amygdala in individuals with psychopathy. *Archives of General Psychiatry*, 66, 989 –994.
- Young, L., & Dungan, J. (2012). Where in the brain is morality? Everywhere and maybe nowhere. *Social Neuroscience*, 7(1), 1-10.
- Young, L., Camprodon, J., Hauser, M., Pascual-Leone, A., & Saxe, R. (2010). Disruption of the right temporoparietal junction with transcranial magnetic stimulation reduces the role of beliefs in moral judgments. *PNAS*, 107, 6753-6758. doi:10.1073/pnas.0914826107.

- Young, L., Cushman, F., Hauser, M., & Saxe, R. (2007). The neural basis of the interaction between theory of mind and moral judgment. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *104*(20), 8235–8240.
- Young, L., & Tsoi, L. (2013). When mental states matter, when they don't, and what that means for morality. *Social and Personality Psychology Compass*, *7*(8), 585–604. doi: 10.1111/spc3.12044
- Zajonc, R. B. (1980). Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, *35*, 151–175.
- Zeelenberg, M., & Breugelmans, S. M. (2008). The role of interpersonal harm in regret and guilt. *Emotion*, *8*, 589–596.
- Zeelenberg, M., & Pieters, R. (1999). Comparing service delivery to what might have been: Behavioral responses to regret and disappointment. *Journal of Service Research*, *2*, 86–97.
- Zeelenberg, M., & Pieters, R. (2004). Beyond valence in customer dissatisfaction: A review and new findings on behavioral responses to regret and disappointment in failed services. *Journal of Business Research*, *57*, 445–455.
- Zeelenberg, M., Van Dijk, W. W., & Manstead, A. S. R. (1998). Reconsidering the relation between regret and responsibility. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *74*, 254–272.
- Zeelenberg, M., Van Dijk, W. W., & Manstead, A. S. R. (2000). Regret and Responsibility Resolved? Evaluating Ordóñez and Connolly's (2000) Conclusions. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *81*, 143-154.
- Zeelenberg, M., Van Dijk, W. W., Manstead, A. S. R., & Van der Pligt, J. (1998). The experience of regret and disappointment. *Cognition and Emotion*, *12*, 221–230.